

चांदोबा

एप्रिल १९९७

विशेष-समाचार

अमेरिकेचे अध्यक्ष

अमेरिकेच्या अध्यक्षांचे निवासस्थान व्हाईटहाऊससमधे दुसऱ्या वेळी अध्यक्षपदाची शपथ घेतल्यावर क्लिंटन असे म्हणाले की, "मी वीस आणि एकविसाव्या शतकांच्या मधला दुवा आहे. बिल क्लिंटन हे चालू शताब्दीच्या अखेरचे अध्यक्ष आहेत व पुढील शताब्दीच्या सुरुवातीचे अध्यक्ष असतील- हेच त्यांचे वैशिष्ट्य होय. बिल क्लिंटन हे अमेरिकेचे ४२ वे अध्यक्ष होत आणि दुसऱ्या जागतिक महायुद्धानंतर दुसऱ्यांदा निवडून आलेले डेमोक्रॅटिक अध्यक्ष होत हे ही त्यांचे आणखी एक वैशिष्ट्य.

अमेरिकेत डेमोक्रॅट अध्यक्ष पुन्हा दुसऱ्यांदा निवडून येण्याची घटना साठ वर्षांपूर्वी घडली होती. १९३२ मधे फ्रॅंकलिन डिलॅनो रुझवेल्ट अध्यक्ष निवडले गेले आणि पुन्हा १९३६ मधे तेच निवडून आले. इतकेच नव्हे, तर पुन्हा तिसऱ्यांदा व चौथ्यांदाही (१९४४) त्यांनी हे पद संभाळले. जागतिक महायुद्धाच्या समाप्तीच्या काळात, बारा एप्रिल, १९४५ रोजी पदारूढ असतानाच त्यांचा मृत्यु ओढवला.

रुझवेल्टनंतर हॅरी एस् ट्रूमन १९४५ मधे अमेरिकेचे अध्यक्ष बनले. १९६० मधे आणखी एक डेमोक्रॅट नेता-जॉन केनेडी अध्यक्ष निवडले गेले. नोव्हेंबर २२, १९६३ रोजी त्यांची हत्या केली गेली. त्यानंतर लिंडन बी जॉन्सन (डेमोक्रेट) अध्यक्ष बनले. त्यांच्यानंतर निवडून आलेले डेमोक्रॅट नेता होते जिमी कार्टर (१९७७-८१).

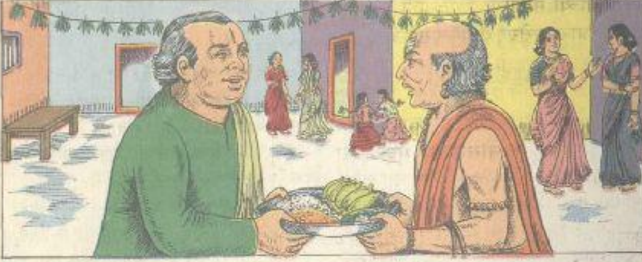
१९९२ मधे बिल क्लिंटन प्रथम अध्यक्ष म्हणून निवडले गेले. २० जाने. १९९३ रोजी त्यांनी पद ग्रहण केले.

शंभर वर्षांपूर्वी, म्हणजे चालू शतकाच्या सुरुवातीला रिपब्लिकन पक्षाचे नेता विल्यम मॅक्किन्ले हे अध्यक्ष होते.

१९९६ च्या डिसेंबरमधे ज्या निवडणुका झाल्या, त्यात क्लिंटनना ४७ टक्के मते मिळाली. त्यांचे मुख्य प्रतिस्पर्धी अुमेदवार रॉबर्ट डोल यांना ४१ टक्के आणि स्वतंत्र अुमेदवार रॉस पॅरट यांना ८ टक्के मते मिळाली.

जानेवारी २१ ला पदग्रहणानंतरच्या आपल्या पहिल्या भाषणात त्यांनी देशाच्या एकीवर जोर दिला. ते म्हणाले की, पुढील चार वर्षात याच विषयाकडे अधिक लक्ष दिले जाईल. त्यांनी अशी घोषणा दिली की, अमेरिका, "देश एक आहे, तिची प्रजा एक आहे आणि तिचे ध्येय एकच आहे." या पायावरच अमेरिकेची पुनर्रचना केली जाईल. त्यांनी असेही सांगितले की, "माझ्या सरकारी कामात कसलेही अवडंबर नसेल व ते दृढ असेल." त्यांनी असे वचन दिले की, अमेरिकेच्या स्वातन्त्र्य-ज्योतीचा प्रकाश सर्व जगभर पसरेल. क्लिंटन यांना आशा आहे की २१ व्या शतकात 'प्रजातंत्र जगा'ची स्थापना होईल.

चतुर-गोविन्द

गोविन्द गोपाळपुरचा रहिवासी होता. फार बुद्धिमान होता तो. ह्याचे एक वैशिष्ट्य होते- कोणीही जर आपल्या वाक्चातुर्याने किंवा हुशारीने कोणाला फसवले तर त्या फसवणाराला गोविन्द आपल्या चतुराईने चीत करत असे. त्या माणसाला चांगलेच नुकसान सोसावे लागे.

एकदा सुशील पाण्डे नावाच्या एका पुरोहिताने चन्द्रधर गुप्ताच्या घरात केदार-व्रत करवले. व्रताच्या सांगतेनन्तर गुप्ताने दक्षिणा म्हणून पांडेला फक्त सव्वा रुपया देऊन नमस्कार केला.

दक्षिणा कडोसरीला लावत सुशील पांडे म्हणाला, ''गुप्ताशेठ, आपण कमीत कमी चार रुपये दिले असतेत, तर बरे झालं असतं, मी संतोष मानला असता त्यावर. आपण दिलेला सव्वा रुपया आपणासारख्या धनवन्ताला अगदीच क्षुल्लक ना !''

गुप्ता हसून म्हणाला, ''शुभकाम करणं, ही आमच्या घराण्यात चालत आलेली रीत आहे. आमच्या पूर्वजांपासून दरवर्षी हे व्रत केलं जात आहे. आपल्याला आवडेल तितकीच दक्षिणा द्यावी अशी रीत आहे आमची. त्यामुळेच मी तुम्हाला सव्वा रुपया दिला. गैरसमज नका करून घेऊ, पण घराण्याची परंपरा मोडणंही बरं नव्हे ना ?''

परंपरेची सबब सांगून गुप्ता खोटे बोलत असल्याचे पांडेने ओळखले. पण अशा परिस्थितीत करणार तरी काय बिचारा ? तेथून परत येताना आपल्या घराबाहेरच्या कट्ट्यावर बसलेला गोविन्द त्याला दिसला. गुप्ताने दिलेल्या कमी दक्षिणेमुळे तो दुःखी होता, त्यामुळे मुद्दाम होऊन तो गोविन्दकडे जाऊन त्याच्या जवळ बसला. गोविन्दने न विचारताच त्याने 'आपण गुप्ताकडे पूजा उरकून आलो असल्याचे' सांगितले. त्याच्या

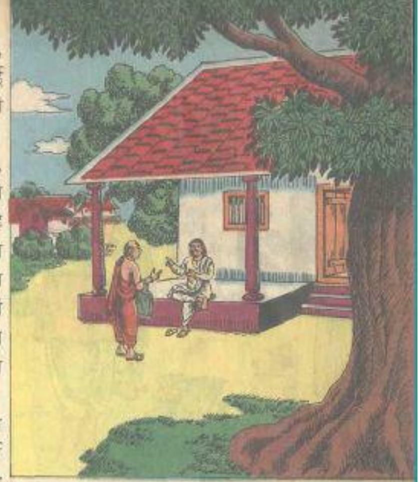
ववय रणदिवे

पडेल चेहेऱ्याकडे पाहून गोविन्दने विचारले, ''गुप्ता तर हल्ली व्यापारात चांगलीच कमाई करत असतो; त्यानं पुरेशी दक्षिणा नाही दिली का ?''

''तेच तर सांगायला आलो मी तुझ्याकडे, गुप्ता तर अगदी प्रेताच्या टाळूवरचं लोणी खाणारा माणूस आहे. फारच हिशोबी आहे तो. इतका कंजूष प्राणी मी आजवर पहिला नाही. सव्वा रुपयाच दक्षिणा देत मला म्हणाला की,-ही आमच्या घराण्यात परंपरेनं चालत आलेली रीत आहे; ती तोडायची इच्छा नाही माझी !'' अन् घडलेला सारा प्रसंग पुरोहिताने गोविन्दला सांगून टाकला.

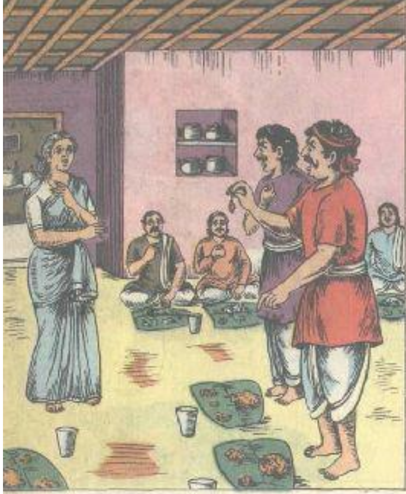
त्याच्या बोलण्यावर खदखदून हसत गोविन्द म्हणाला, ''मग तर गुप्तांना सर्व जिनसा आपले आजे-पणजे विकत, त्याच किंमतीत विकायला हव्यात, कारण परंपरागत रीतीचं पालन करणं शुभ मानतो ना तो ? पण बाकी सर्व बाबतीत परंपरेचं उल्लंघन करतोय तो ! किंमती खूप वाढवून विकतो की सर्व जिनसा ? त्याच्या आज्या-पणज्याच्या जमान्यात शेरभर तांदूळ सव्वा रुपयात मिळत असे. पण आता दहा रुपये द्यावे लागतात की नाही ? गुप्ताचं म्हणणं असं की, तुमचे पूर्वजही केदार-व्रत केल्यावर इतकीच दक्षिणा घेत असत, अन् तितकीच घेण्यात तुमचं आणि त्याचंही कल्याण आहे. तेव्हां आता तुम्ही एक काम करा भडजीबुवा...'' अन् गोविन्दने पांडेला काही कानमंत्र दिला.

गोविन्दचा सल्ला ऐकून पांडेला फार आनन्द वाटला. त्या दिवशी संध्याकाळी तो

गुप्ताच्या दुकानात गेला. शेरभर तांदूळ मागून ते पिशवीत घातले आणि गुप्ताच्या हातावर सव्वा रुपया ठेवला. आश्चर्याने गुप्ताने विचारले, ''हे हो काय शास्त्रीबुवा ! बरोबर किंमत द्याना तांदुळाची !''

''गुप्ताशेठ, तुम्ही माझ्याकडून आज्या-पणज्यापासून चालत आलेलं केदारव्रत करवलंत अन् मला त्यांच्याच काळातला पुरोहित ठरवून सव्वा रुपया दक्षिणा दिलीत. तुमचे पूर्वज तेवढीच देत होते ना ? तुमचं म्हणणं असं की तुम्हाला तीच रीत पसंत आहे. आता मीही स्वतःला त्याच काळचा पुरोहित मानून तीच किंमत देऊन शेरभर तांदूळ घेऊन जातोय. आपला पुरोहित धर्म मी तरी का मोडावा ? असं करणंच मला कल्याणकारक आहे !'' पांडे बोलला.

त्यांच्या संभाषणाचा विषय ऐकून तिथे हजर असणारे सर्वजण हसू लागले ! गुप्ताने शरमेने मान खाली घातली. एका आठवड्याभरातच हा अमूल्य सल्ला देणारा गोविन्दच असल्याचे सर्वांना कळून चुकले. ते सारे गोविन्दच्या अकलेची आणि व्यवहारज्ञानाची स्तुती करू लागले.

पण गोविन्द त्यांना म्हणाला, "आपण कधी कधी फसवले जातो. या मागे नेमकी कोणती चाल आहे ती समजून घ्यायला हवी. कोणत्या वळणावर आपण फसतो ते समजून घेऊन नेमकी तीच चाल आपण फसवणाराच्या अंगावर उलटवायला हवी. तीच चाल त्याला अडकवणारा फासा ठरेल."

एकदा मंगला नावाची विधवा आपल्या दोन मुलींना घेऊन गोपाळपुरला आली. पतिनिधनानन्तर ती आपल्या भावाकडे राहू लागली. पण वहिनी रोज तिला टोचून बोलू लागली, "घरात आरामात बसून खाताय-पिताय ! तुम्हा दरिद्री भिकाऱ्यांना किती दिवस मला पोसावं लागेल कुणास ठाऊक !" तिचे हे वाग्बाण सहन न होऊन तिने तिथे खानावळ सुरू केली. गोपाळपुरच्या बाजारासाठी पंचक्रोशीतली माणसं तिथे मोठ्या संख्येने येत असत. मंगलेचा स्वयंपाक रुचकर असल्याने जास्तीत जास्त गिऱ्हाईकि तिच्याच खानावळीत जेवायला जात.

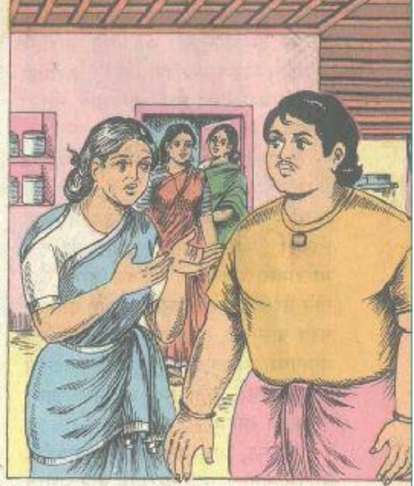
पण त्याच गावात आधीपासून किरण नावाचा एकजण खानावळ चालवत असे. मंगलेमुळे त्याचा धंदा बसला. त्याने एक दिवस दोन माणसांना पैसे चारून तिच्या खानावळीत पाठवले.

जेवताजेवता त्यांनी बरोबर आणलेले झुरळ भाजीत टाकले. अन् ते उचलून सर्वांना दाखवत ओरडू लागले, "अरे वा रे वा ! कसं कलियुग आलंय पहा ! जेवण विकणं हे तर पाप आहेच, अन् वर ही झुरळं !" नंतर ते दोघे पानावरून उठले. तेथे जेवणाऱ्यांच्यात खळबळ माजली ! मंगलाला रागावून ते म्हणू लागले की, स्वयंपाक करताना नीट काळजी न घेतल्यानंच असं झालंय !

किरण आता गप्प राहिला नाही. त्याने पुन्हा त्याच पद्धतीने भाड्याची माणसं नंतर दोन-तीनदा त्या खानवळीत पाठवली अन् मंगला न् तिच्या खानावळीची बदनामी करत राहिला. एकाद्या दिवशी जेवणात खिळा तर एकाद्या दिवशी शाकाहारी पदार्थात मांसाचा तुकडा सापडे ! या घटनांमुळे मंगलाच्या खानावळीचे गिऱ्हाईक कमी झाले !

'या खोड्यांमागे नक्कीच कुणाचा तरी हात असल्याचे' तिने ओळखले. तिचा द्वेष करणाराच कोणी हे करत असला पाहिजे. एक दिवस गोविन्दकडे जाऊन तिने सर्व हकिकत तपशीलवार सांगितली आणि त्याचा सल्ला मागितला.

गोविन्द तिला म्हणाला, "भिकाऱ्याचा शत्रू दुसरा भिकारीच असतो, व्यापाऱ्याचा शत्रू व्यापारीच. आपल्या खानावळीचं नुकसान होत असल्याचं पाहून बहुधा किरणनंच या खोड्या करवल्या असणार, तुम्ही एक काम करा. मोटेरामशी बोलणं करा. त्याला आपलं असं कोणी नाहीय. दहा वीस माणसांना तो एकटा सहज लोळवू शकतो. त्याच्यात तेवढी शक्ती आणि साहसही आहे. मजुरी करून तो प्रामाणिकपणे जगत असतो. त्याच्याकडून पैसे न घेता त्याला तुम्ही जेवण देत जा, तो तुमच्या रक्षणाचा भार उचलेल."

मंगलाने मोटेरामला निरोप पाठवला. ती त्याला म्हणाली, "माझी काळजी घेणारं कोणीही नाहीय. त्यामुळे सर्वांच्या दृष्टीनं मी एक असहाय अबला आहे. मला अन् माझ्या खानावळीला बदनाम करायचं कारस्थान कोणीतरी करतंय. पदार्थात काही ना काही मिसळून इथे येणाऱ्या गिऱ्हाइकांना भिववत आहे. तू माझा आधार बन. मी तुला फुकट जेवायला तर घालीनच अन् शिवाय वर काही पैसेही देत जाईन."

मंगला आपल्याला 'भाड्याचा गुंड' बनवू पहात आहे, या विचाराने मोटेरामला प्रथम रागच आला. 'पण गोविन्दच्या सल्ल्यानेच ती आपल्यावर ही जबाबदारी टाकत आहे' हे कळल्यावर तो शान्त झाला. एका आठवड्याच्या आतच मोटेराम मंगलाच्या घरी येऊन तेथेच राहू लागला. मंगलाची थोरली मुलगी करुणा त्याला आवडली. दिवस जात राहिले तसे ति तीही मोटेरामवर प्रेम करू लागली.

काही दिवसांनी किरणने पुन्हा एकदा दोन माणसे मंगलाला बदनाम करण्यासाठी पाठवली. जेवताजेवता त्यांनी पदार्थातून एक लहानशी पाल काढली, अन् ती लोकांना दाखवून ते काही बोलणार, इतक्यात मोटेरामने त्यांचा गळाच धरला अन् तो त्यांना बदडत विचारू लागला, "बोला, या प्रकारचा बोलवता धनी कोण आहे ? कोणी

पाठवलं तुम्हाला इथे ? खरं बोला, नाहीतर चामडीच लोळवीन पहा तुमची !'' ते दोघेही खूप घाबरले अन् किरणचे नाव त्यांना सांगावेच लागले.

तावडतोब चार माणसे किरणला पकडून घेऊन गोविन्दकडे आली. गोविन्दने काही विचारण्यापूर्वीच किरण रडतरडत सांगू लागला, ''गोविन्द, मला समजलंय की, तूच मोटेरामला मंगलाकडे पाठवलं आहेस. ही गोष्ट तर खरीच की माझा व्यापार अलिकडे घटत चाललाय, त्यामुळेच मी भाड्याचे गुंड मंगलाच्या खानावळीत पाठवून तिला बदनाम करत राहिलो. आता तुम्ही जी शिक्षा द्याल, ती कबूल आहे मला.''

''किरण, शिक्षा द्यायला मी गावपाटील थोडाच आहे ? पण एक गोष्ट नीट लक्षात ठेव, दुसऱ्याचं नुकसान करणाराला परमेश्वर कधीच क्षमा करत नसतो. दुसऱ्याचं भलं करणाऱ्याचं स्वतःचंही भलं होतं. जे घडलं, ते पाहून गावकरी तुझी घृणा करू लागतील, तुला दुष्ट समजतील ते. तुझे इतर लहान-मोठे जे व्यापार आहेत, तेही नुकसानीत जातील बघ. गावात तुला पुन्हा बरं नाव हवं असेल, तर एक काम कर, 'मंगलाच्या दुसऱ्या मुलीशी आपल्या मुलाचं लग्न लावून देईन' असं सर्वांना सांग अन् असं जाहीर कर की, 'मंगलानं आपला धंदा नीट जागरूकतेनं करावा हे समजावण्यासाठी आणि भाड्याच्या गुंडांपासून स्वतःला कसं वाचवावं हे शिकवण्यासाठीच मी हा सगळा द्राविडी प्राणायाम केला. असं झाल्यावर मगच सर्व काही ठीकठाक होऊन जाईल. लोक तुझ्या औदार्याची स्तुती करतील.''

किरणने गोविन्दचा सल्ला अंमलात आणला. आता मंगलाच्या दोन्ही मुलींचे विवाहही अगदी सहजपणे पार पडले. मोटेरामने मंगलाच्या थोरल्या मुलीशी विवाह करून खानावळीचा भार स्वतःच्या शिरावर घेतला. विधवा मंगला आता आराम करू शकत होती.

किरणला नवी सून मिळाली अन् स्वतःच्या बदनामीतून अगदी थोडक्यात वाचला. अशा प्रकारे ही गोष्ट सुखान्त झाली. गावात गोविन्दचीही खूप तारीफ झाली.

भूपालची हुशारी

भूपाल हा भुवनगिरीचा हिशोब-कारकून. एके दिवशी तो घराबाहेरच्या कट्ट्यावर बसून हिशोब पहात असताना त्याची बायको ललिता तिथे येऊन म्हणू लागली, ''आपल्या मुलीच्या ओटीभरणासाठी संध्याकाळी आपल्याला व्याह्यांच्या गावी जायला हवं ना ! मग तिथे बायकांच्यात वाटण्यासाठी मिठाई हवी. आज सकाळीही सांगितलंय मी एकदा, लक्षात आहे ना ?''

''लक्षात नाही कसं ? आत्ताच अुरकून टाकतो ते काम.'' असे म्हणून भूपालने ललिताला घरात पाठवले. इतक्यात गल्लीतून जाणारा शाम त्याला दिसला. शाम एक साधा शेतकरी. त्याला बोलावून हलक्या आवाजात भूपालने काहीसे सांगितले. थोड्या वेळाने पुन्हा समोरून जाणाऱ्या रामूला बोलावले अन् त्यालाही असंच काही सांगून पाठवून दिले.

ललिता पुन्हा एकदा बाहेर येऊन म्हणाली, ''आपल्या कामात गुंतून मिठाई खरीदायचं विसरून गेलातसे वाटतंय!''

''नाही, नाही ! तेच काम चाललंय माझं.'' भूपाल अुत्तरला.

नंतर रस्त्याने जाणाऱ्या आणखी दोघांना बोलावून भूपालने काहीतरी सांगितले, अन् पुन्हा तो आपल्या कामात गुंतला.

आतून ललिता हे सर्व पहात होती. तिला आता रहावेना; बाहेर येऊन ती नवऱ्याला म्हणाली, ''रस्त्याने जाणारांना बोलावून त्यांच्याशी बोलताय पण मिठाई आणायचा मात्र काही पत्ताच नाहीय ?'' ''दिसत नाहीय तुला ? ज्या ज्या लोकांशी मी बोललो, ते सर्वजण मिठाई आणायच्या कामालाच तर लागलेत !'' भूपाल हसत बोलला.

''मी काही मूर्ख नाहीय ! मिठाई

उषा रेळे

आणायला इतक्या सगळ्यांची काय गरज ? एक माणूस पुरेसा नाही का ? माझा नाही विश्वास बसत तुमच्या बोलण्यावर ! आत्ता माझ्यादेखात कुणावर तरी सोपवा बरं ते काम ! तोवर हलणार नाही मी इथून !" ललिता हट्टाने म्हणाली.

भूपाल हसत म्हणाला, "मला मिठाई घ्यायची तर आहेच, पण तो गुरुदास गुप्ता विकायलाच तयार नाहीय !"

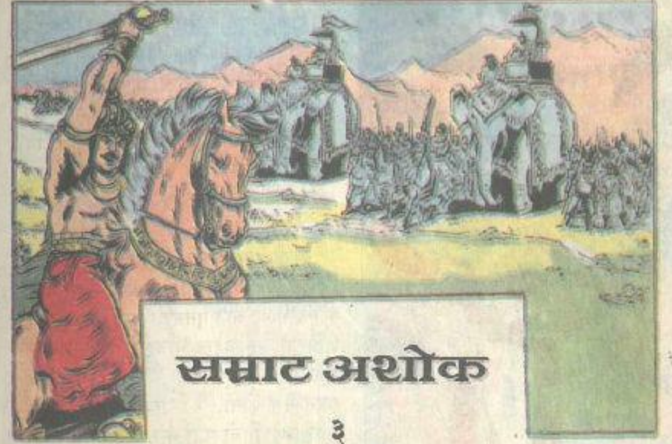
"हा तर फारच विचित्र प्रकार झाला ! अरे, आपण त्याचं घर थोडंच मागतोय ? मिठाई विकणं हा त्याचा धंदाच आहे ! त्यासाठीच तर दुकान अुघडलंय नं त्यानं ? तयार नाही म्हणजे काय ? खरं काय ते नीट सांगा नं !" ललिता बोलली.

"ऐक, काय झालं ते ! मी गुप्ताच्या दुकानात जाऊन मिठाईच्या किमती विचारल्या, त्यानं स्पष्टच सांगितलं की, कोणतीही मिठाई मणभर घेतली तरी शंभर रुपयांच्या आत मिळणार नाही. मिठाई अुत्तम अन् स्वादिष्टही आहे. किंमत कमी करण्यासाठी मी एक अुपाय योजला. तो अंमलात आणण्याकरता मी या लोकांना त्याच्या दुकानात पाठवलं. कल्पना अशी की, जो जो जाईल, तो सर्व मिठायांची किंमत विचारून काही बोलेल अन् चाखू-नही पाहील. त्यानंतर त्यातले निरनिराळे दोष काढून टीका करेल. ते म्हणतील की, 'मिठाईत हलक्या दर्जाचं पीठ मिसळलंय' व 'मिठाई शिळी आहे?' ते असंही म्हणतील की, 'वापरलेलं तूप-शुद्ध तूप-नव्हे, त्याला खवट वास मारतोय' वगैरे, अन् ते सारे मिठाई न घेताच परत फिरतील. सर्वांची टीका ऐकून 'आपल्या मिठाईत खरंच काही दोष आहे' असं गुप्ताला वाटू लागेल. मग ती विकण्यासाठी तो किंमत अर्ध्यावर आणेल. तशी ती कमी झाली, की माझी माणसं जाऊन मिठाई खरेदी करून आणतील" भूपालने सांगून टाकले.

इतक्यात शाम थैलीभर मिठाई घेऊन आला. तो म्हणाला, "तुमच्या म्हणण्या प्रमाणे गुप्तानं खरंच मिठाईचा भाव निम्म्यावर आणला. आज मणभराचा भाव पन्नासच !"

नवऱ्यानं बसल्या बसल्या केलेला अुद्योग पाहून ललिता आश्चर्याने जागीच खिळली.

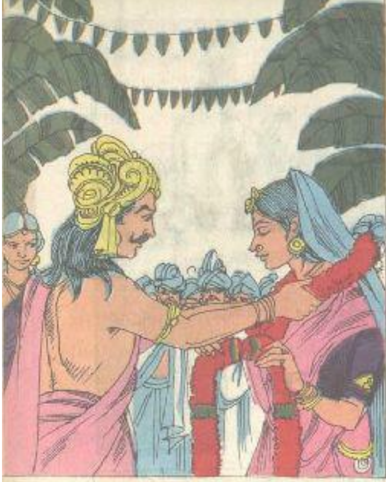
सम्राट अशोक

३

(चाणक्याच्या मदतीने चन्द्रगुप्त मगधचा राजा बनला व त्याने मौर्यवंश स्थापन केला. चन्द्रगुप्तनंतर त्याचा पुत्र बिन्दुसार हा राजा बनला. एके दिवशी एक दरिद्री ब्राह्मण आपली कन्या सुभद्रा हिच्यासह राजधानी पाटलीपुत्र येथे आला. कन्येला राजाच्या हाती सोपवत तो म्हणाला, "ज्योतिष्यांचं म्हणणं आहे की, माझी कन्या महाराणी बनणार आहे. आता आपण तिच्याशी विवाह करावा." राजाने 'हो' तर म्हटले; पण राजकाजात गुंतल्यामुळे तो ही गोष्ट विसरून गेला. दोन वर्षांनंतर योगायोगाने स्मरण झाल्यावर लगेच सूर्यास्तापूर्वीच तिच्याशी विवाह करायचे त्याने ठरवले.) -यानन्तर

राजाच्या आज्ञेने नगरात घोषणा दिली गेली की, 'महाराज बिन्दुसार आजच सुभद्रेशी विवाह करत आहेत.' नगरातले सगळे रस्ते केळीचे खुंट, आंब्याच्या पानांची तोरणे व फुले यांनी सजवण्यात आले.

केवळ भाग्य म्हणूनच, सुभद्राचे वडीलही नेमके त्याच दिवशी मुलीला भेटायला राजधानीत आले. तिचा विवाह केंव्हाच होऊन एव्हाना ती अंतःपुरात आरामात रहात असेल असे त्यांना वाटले होते. पण 'आजच तिचा विवाह होत आहे' या बातमीने त्यांना आश्चर्य वाटले. राजभवनाजवळ पोचताच त्यांना समजले की, ही शुभवार्ता देण्यासाठी शिपाई आताच आपल्या गावाकडे निघत आहेत. त्यांना महाद्वाराशी पहाताच मोठ्या आदराने ते आत घेऊन गेले. थोड्याच वेळात दरबारी ज्योतिष्यांनी निश्चित केलेल्या मुहूर्तावर सुभद्रा व बिंदुसार यांचा विवाह

साजरा झाला. आपल्या वचनाप्रमाणे सूर्यास्तापूर्वी महाराजांनी विवाह घडवून आणला. सुभद्राच्या पित्याने वधुवरांस आशिर्वाद दिले.

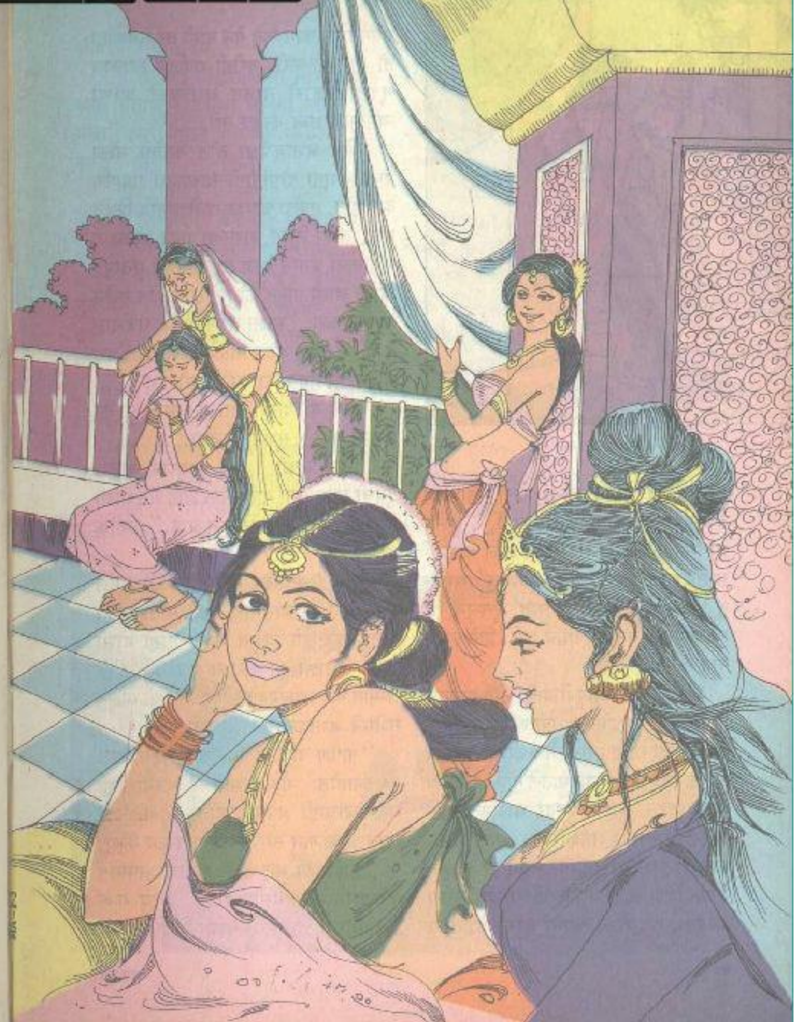
सुभद्रेने दोन वर्षे दासीप्रमाणे राजभवनात व्यतीत केली होती. आता ती महाराणी बनली. तिच्या वेषभूषेत कायापालट घडला. तिच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी आता खास दासींची नेमणूक झाली आणि रहाण्यासाठी एका खास महालाचीही व्यवस्था झाली.

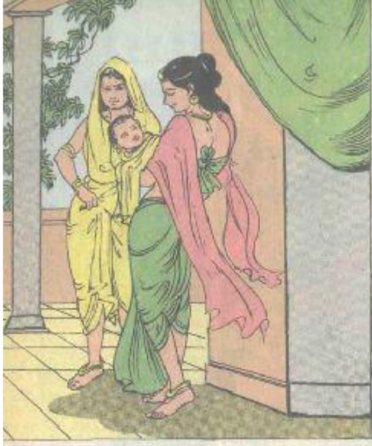
परन्तु तरीही ती खूश नव्हती. कारण राजाच्या अन्य राण्या अजूनही, संधी मिळेल तेंव्हा, तिचा पाणउतारा करून तिला त्रास देत. तिच्या समक्ष त्या आपसात बोलत- "पाहिलंत ? एका भिकाऱ्याची पोर आपल्या भाग्याचा किती डौल मिरवतेय ? ब्राह्मणकन्या आता लाजलज्जा सोडून राजवाड्यात प्रवेश करू लागल्या, तर आम्हा राजकन्यांचा अुपयोगच काय ? असल्या बायका आमचे अधिकार बळकावू लागल्या, तर आमचं काय होणार ? आम्ही काय एकाद्या दरिद्राशी विवाह करून तृप्त व्हावं ?" असेच काहीतरी बोलून त्या तिला हसत रहात.

या बोचऱ्या शब्दांनी सुभद्राचे अंतःकरण विदीर्ण होई. परन्तु ती सर्व काही सहन करी अन् आतल्या आत घुसमटत राही. परन्तु तिने आपल्या पतीजवळ याबद्दल कधी चकार शब्दही काढला नाही. तिचा स्वभावच सहनशील होता. जे भाग्यात असेल, तेच घडेल अशी तिची श्रद्धा असे. राजाही आपल्या राजकारभारात मग्न असे. अन्तःपुरातला तपशील जाणून घेण्याइतका वेळ तरी कुठे होता त्याच्याजवळ ?

अंतःपुरातल्या एका वृद्ध सेविकेचे सुभद्रा-वर प्रथमपासूनच प्रेम होते. एकान्तात तडफडणाऱ्या सुभद्राला ती म्हणाली, "त्या सर्वजणी जळतात तुझ्यावर मुली ! अन् म्हणूनच अशा सतावतात त्या तुला, तोंडाला येईल ते बडबडत रहातात. त्यांचं ऐकून कष्टी नको होऊस ! या राजवाड्यात तुम्हा सर्वांचे अधिकार सारखेच आहेत. वयाने त्या मोठ्या असल्या म्हणून काय झालं ? मान सर्वांचा सारखाच." अशा प्रकारे ती सुभद्राचे सान्त्वन करी. तिचे बोलणे ऐकून सुभद्रा हसून चुप राही. परन्तु तिच्या त्या हसण्यात विषादाची छटाच अधिक असे.

अशा प्रकारे एक वर्ष अुलटले. सुभद्रेने

एका सुन्दर पुत्राला जन्म दिला. आपल्या तेजस्वी पुत्राला पाहून ती म्हणे, "तुझ्या आगमनानं माझं दु:ख नाहीसं झालं बाळा ! माझा शोक दूर करणारा 'अशोक' आहेस तू !" अन् आपल्या हातात अुचलून ती त्याच्यावर चुंबनाचा वर्षाव करी. तिने त्याचे नाव ठेवले-अशोक !

अशोकच्या जन्मापूर्वी बाकी तीन राण्यांचे मिळून पाच पुत्र होतेच. सर्वात 'सुशेम' मोठा होता. लहानपणापासून लोक त्याला युवराज मानत. त्यामुळे राजवाड्यातले नोकरचाकरही त्याच्याबद्दल अत्यन्त आदर बाळगत. पण यामुळे सुशेममधे अहंकारभाव वाढत गेला. आपल्या इच्छेविरुद्ध वागणारांना तो अत्यन्त कडक शिक्षा देई. कोणी थोडासाही विरोध दर्शवला, तर तो त्याच्यावर तुटून पडे. त्यानं सांगितलेले काम केले गेले नाही तर सेवकांना तो मारपीट करी. तरीही सर्वजण त्यालाच अुत्तराधिकारी मानत असल्याने कोणी त्याविरुद्ध शब्द काढत नसे.

सुशेम अशोकपेक्षा तीन वर्षांनी मोठा होता. आता दोघांनीही तारुण्यात पदार्पण केले होते. एकदा दोघेही राजोद्यानात फिरत होते, तेंव्हा तेथून जाणाऱ्या एका माळ्याने अशोकला प्रणाम केला मात्र, लगेच संतापून त्याला खाली पाडून क्रोधाने लाल होत सुशेम बोलू लागला, "माझा अपमान करू धजलास तू ?" हळूहळू अुठत माळी म्हणाला, "पण आपला अपमान का करावा मी प्रभु ?"

"मग या दासी-पुत्राला नमस्कार का केलास तू ?" सुशेम गरजला.

"ज्येष्ठ बन्धो ! जरा आदरानं बोला. तुमची माता मला मातेसमान आहे अन् माझी माताही तुम्हाला मातेसमान आहे." अशोक म्हणाला.

"शी: ! गप बस रे, पुन्हा कधी असलं बोलू नको माझ्यासमोर. तुझी माता माझी माता नव्हे; ती होअूच शकत नाही माझी माता ! माझी माता तुला पुत्र मानेल ही जन्मात तरी अशक्य गोष्ट आहे !" असे बोलून सुशेमने अशोकची टर अुडवली.

"आपण दोघे ही बिन्दुसार महाराजांचे पुत्र आहोत. माझ्या मातेचा अपमान हा महाराजांचाही अपमान होतो." अशोकने संयत आवाजात समजावायचा प्रयत्न केला.

"हुं:, तुझा अन् तुझ्या मातेचा अपमान करायला मला गंमत वाटते. काय करू शकशील रे तू ?" सुशेमने दर्पभरल्या

आवाजात विचारले.

"तू असल्या अुद्धटपणाची माझ्याजवळ क्षमा मागशील, तेंव्हा आनन्द वाटेल बघ मला" असे म्हणत अशोकने सुशेमचा हात पकडून जोराने पिरगाळला.

"सोड, सोड !" म्हणत सुशेम ओरडू लागला, अन् वेदनेने कळवळू लागला. परन्तु अशोक त्याच्या हात सोडेना ! माळी धावत अुद्यानाबाहेर गेला व तेथून जाणाऱ्या मन्त्र्याला त्याने हकिकत सांगितली. मन्त्री ताबडतोब तेथे येऊन ओरडला, "सोडा, सोडा त्यांना !"

सुशेमचा हात सोडून देऊन अशोक मन्त्र्याकडे पाहू लागला.

"थोरल्या बन्धूशी अशी वागणूक ठीक आहे का ?" मन्त्र्याने विचारले.

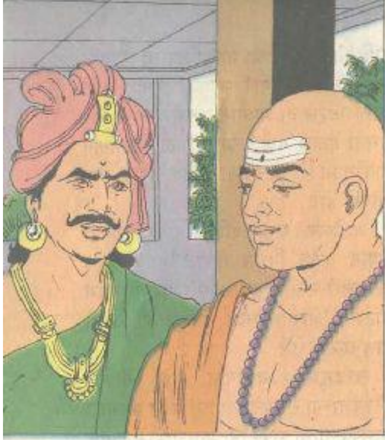
"यानं कुठे थोरल्या भावासारखी वर्तणुक केली ? एकाद्या अविवेकी शत्रूसारखं बोलत राहिला तो. आपल्या मातापित्यांचा अपमान सहन नाही होणार मला ! पुन्हा कधी त्यांच्याबद्दल तो अपमानकारक बोलला, तर नुसता हातच नव्हे, त्याचा गळा पिरगाळून टाकीन मी !" बोलताना अशोकचे डोळे आग ओकत होते.

अशोककडे रागाने दृष्टिक्षेप टाकून सुशेमही वेगाने तेथून निघून गेला. 'हा याबद्दल केंव्हातरी नक्कीच सूड घेईल' असे मन्त्र्याला वाटले. 'अशोकविरुद्ध नक्कीच तो काही हालचाल करील.'

चन्द्रगुप्तने नन्दवंश नष्ट केला. मौर्यवंशाच्या स्थापनेत त्याला मदत करणारा चाणक्य त्याचा व पुढे बिन्दुसारचाही सल्लागार बनला होता. दोन्ही राजपुत्रांच्यात धुमसणाऱ्या सूडाच्या अग्नीबद्दल मन्त्र्याने एकदा चाणक्यला सांगितले.

"स्तुतिपाठकांच्या समूहात सापडून सुशेम

आपला मार्ग चुकत आहे. अशोक अजून किशोरवयीने आहे. भविष्यात तो चांगला निपजाण्याची चिन्हे तर दिसत आहेत, पण पुढे तो सन्मार्गापासून च्युत होण्याची शक्यताही आहेच. हे सर्वच परिस्थितीवर अवलंबून आहे.'' चाणक्य गंभीरपणे बोलला.

''तुमचं म्हणणं तर ठीकच आहे, पण मला शंका आहे की, खुद्द महाराजच सुशेमचं समर्थन करत असतात. त्यांचा कल त्याच्याकडे आहे. माझं अंतर्मन तर सांगतंय की, हा अहंकारी सुशेम सिंहासनावर बसला, तर मौर्य-साम्राज्य संकटात येईल.'' मन्त्री म्हणाला.

चाणक्य काही वेळ गप्प विचार करत राहिला. नंतर तो म्हणाला, ''तर मग आपल्या ज्येष्ठ पुत्राबद्दलचा राजाचा भ्रम दूर करणं फारच आवश्यक आहे. अशा स्थितीत आपण गप्प रहाणं बरं नव्हे.''

चाणक्याला प्रणाम करून मन्त्री तेथून निघून गेला. एके दिवशी संध्याकाळी भवनाबाहेर फिरत असलेल्या राजाला चाणक्य भेटायला गेला. राजा बिन्दुसारने त्याला प्रणाम करून म्हटले, ''आपण निरोप दिला असता, तर मीच उपस्थित झालो असतो ना आपणासमोर.''

''आपल्या पुत्रांपैकी एकाला सिंहासनावर बसण्यायोग्य घोषित करण्याची अन् त्यासाठी पुढे त्याला विशेष प्रकारे तयार करण्याची वेळ आता जवळ आलेली आहे, महाराज ! या गोष्टीची आठवण देणं, हे आपलं कर्तव्यच समजलो मी !'' चाणक्य बोलला.

राजाने एकदम दचकून विचारले, ''म्हणजे ? माझा ज्येष्ठ पुत्र युवराज सुशेम मौर्य साम्राज्याच्या सिंहासनावर बसायच्या लायकीचा नाहीय ?''

''ज्येष्ठ पुत्र हाच सिंहासनाचा वारस असतो, ही एक आपली रीत आहे. पण सर्वार्थाने ती योग्य नव्हे. जो जास्त योग्य असेल, कर्तव्यदक्ष असेल, त्यालाच राज्याभिषेक व्हावा, हेच योग्य ! यातच राज्याचं कल्याण सामावलेलं असतं.'' चाणक्याने आपला विचार स्पष्टपणे मांडला.

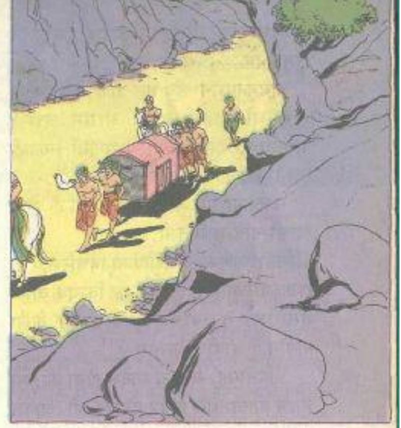
चाणक्य मितभाषी आहे, तो जे बोलतो ते पूर्ण विचार केल्यावरच बोलतो, हे राजा बिन्दुसारला चांगले माहिती होते. आपल्या ज्येष्ठ पुत्राबद्दल त्याने आपल्याला सावध करून राज्याच्या वारसाबद्दल नीट विचार करायचा इशारा दिलेला आहे. चाणक्यच्या या

कथनामागे नक्कीच काही सबळ कारण असावे हे बिन्दुसारने ओळखले.

''राजा, या विषयात घाईगडबड नको. राजा कोण व्हावा, कोणाला नंतर सिंहासनावर बसायचं आहे, याबद्दल अजून आपला निश्चित निर्णय झालेला नाहीय-हे सर्व राजकुमारांना नीट समजावे. आपण त्यांची वर्तणूक व हालचाली पारखतो आहोत, हेही त्यांना कळावे. ज्येष्ठ पुत्र असल्यामुळे आपल्यालाच राजा बनायचा हक्क आहे-असं सुशेमला वाटता कामा नये. कधी कधी त्यांच्या बुद्धिमत्तेची परीक्षाही आपल्याला घ्यायला हवी.'' चाणक्य म्हणाला.

''आपण म्हणता, तसंच घडेल, अशी परीक्षा ताबडतोब घ्यायची असेल तर त्यालाही माझी काहीच हरकत नाही.'' राजा बिन्दुसारने सांगितले.

''मी तोही विचार करून आलोय. उद्या सूर्योदयाबरोबर आपल्या सहाही पुत्रांना नगराच्या उत्तरेकडील शिवालयात हजर होण्यास सांगा. तेथे येताना त्यांनी आपल्या उत्तम वाहनावरून यावे. त्यापूर्वी त्यांनी काही बलवर्धक आहार घेतलेला असावा अन् मंदिरात प्रवेश केल्यानंतर त्यांनी मूल्यवान आसनावर बसावे.'' इतके सांगून चाणक्य तेथून निघून गेला. त्याने सांगितल्याप्रमाणे राजाने आपल्या पुत्रांकडे निरोप रवाना केला. दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयापूर्वीच राजा बिन्दुसार, चाणक्य, मन्त्रिगण, काही राजकर्मचारी असे सर्वजण शिवालयाच्या प्रांगणात हजर झाले. सूर्योदय होताच एक एक राजपुत्र तेथे येऊ लागला.

युवराज सुशेम दोन घोड्यांनी सजवलेल्या रथातून आला. दुसरा राजपुत्र दागिने घातलेल्या हत्तीवर बसून आला. तिसरा एका सुदृढ, सुंदरशा घोड्यावरून आला. चौथा व पाचवा राजकुमार पालखीतून आले. सर्वजण आल्यावर त्यांच्यापाठोपाठ कोणतेच वाहन न घेता अशोक पायी चालत ठीक वेळेवर तेथे पोचला.

मंदिराच्या मंडपात राजकुमारांनी आपापली आसने ग्रहण केली. दोन राजपुत्र तर येताना आपल्याबरोबर हस्तिदंती सिंहासने घेऊन येऊन त्यावर बसले. दोन राजकुमार मऊ कापूस भरलेल्या गाद्यांवर बसले. पाचवा राजपुत्र व्याघ्रचर्म पसरून त्यावर बसला. अशोक स्वत:बरोबर काहीच घेऊन आला नव्हता.

अशोकला पाहिल्याबरोबर बाकीचे राजकुमार हसू लागले.

राजकुमारांना संबोधून चाणक्य म्हणाला, ''तुमची वाहनं आणि आसनं आम्ही पाहिलीच. आता सांगा-येण्यापूर्वी सकाळी तुम्ही कायकाय खाऊन आलात ?

राजकुमारांनी जी जी पक्वान्ने खाल्ली होती त्यांची नांवे सांगितली.

नंतर चाणक्याने अशोकला विचारले, ''तू राजकुमार आहेस. तुझ्याजवळ कित्येक वाहने असतील. तू त्यांचा अुपयोग का केला नाहीस ? पायीच आलास ?''

''पितामह, आपला आदेश होता की, मी अुत्तम वाहनाचीच निवड करावी. मी 'आपले पाय' हेच अुत्तम वाहन समजतो, माझ्या मते माणसा जवळ यापेक्षा अुत्तम वाहन असणे शक्य नाही.'' अशोक अुत्तरला.

''ठीक, आता सांग, निघण्यापूर्वी काय खाल्लंस तू ?''

''एक पेला दही,'' अशोक बोलला.

''मी तर काही बलवर्धक आहार घेऊन येण्यास सुचवले होते. पण तू तर नुसतं दहीच खाऊन आलास ?'' आश्चर्याने चाणक्यने विचारले.

''मी पुत्र आहे. त्याला केंव्हा, कसला बलवर्धक आहार द्यावा हे फक्त माताच जाणते. माझ्या मातेनं मला दिलेलं दही चुपचाप खाऊन आलो मी.' अशोकने अुत्तर दिले.

पुन्हा आश्चर्याने चाणक्यने आता विचारले, ''अन् हे काय ? या कडक जमिनीवर कोणतंही आसन न घालता का बसलास तू ?''

''महात्मा, आपण मूल्यवान आसनावर बसायला सांगितलं होतं. पण या पवित्र भूमीपेक्षा मूल्यवान असं दुसरं कोणतं आसन या जगात असू शकेल ? म्हणूनच तिला आपलं आसन बनवणं मला अुत्तम वाटलं.'' अशोक अुत्तरला.

''अद्‌भुत अुत्तरं !'' मंत्री व राजकर्मचारी अुद्‌गारले.

हसून चाणक्य म्हणाला, ''मी अभिनन्दन करतो तुझं.'' अन् त्याने अशोकच्या पाठीवर प्रेमाने हात फिरवला.

आपल्या पुत्राच्या बुद्धिमत्तेचे राजाला आश्चर्य वाटले व आनन्दही झाला. **क्रमशः**

जादूविद्या आणि गन्धर्वमाया

आलेल्या अपयशांनी राजा विक्रमला निराश केले नाही. ज्या परीक्षा अुत्तीर्ण झाल्यावरच ध्येयसिद्धी होअू शकते, त्याच त्याच्या दृष्टीने खऱ्या परीक्षा होत्या. दुसरा कोणी असता तर आपली असमर्थता मनोमन कबूल करून आपल्या वाटेने चालू लागला असता. पण दृढनिश्चयी विक्रमने आपले अपयश व वेताळाचे यश यांचा विचारही केला नाही. ध्येय हाच त्याचा केन्द्रबिन्दू होता. तो पुन्हा एकदा त्या झाडाजवळ गेला व प्रेत खाली अुतरवून आपल्या खांद्यावर टाकून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेंव्हा प्रेतात वास करणारा वेताळ बोलू लागला, ''राजा तुझी दीक्षा आणि व्रत माझ्या मनात कुतूहल जागवत आहेत. तुझे हे कठोर श्रम पाहून मला तुझ्याबद्दल सहानुभूती वाटू लागली आहे. एका देशाचा राजा असूनही एका सेवकासारखं काम तू करत आहेस. असं का

वेताळ कथा

करत आहेस, हे खूप डोकं खाजवूनही मला कळत नाहीय. स्वतःची गरज पुरी करण्यासाठी कदाचित माणसं असं करत असतील. पण तू तर गरजांच्या पलिकडला आहेस! चुटकी वाजवताच तुला आवश्यक ते सर्व मिळण्यासारखं आहे. असं तर नव्हेना, कि तू काही क्षुद्र शक्ती प्राप्त करून आपली इच्छा पुरी करायच्या मागे लागला आहेस? पण खरं तर-क्षुद्र शक्तीच काय, पण देव शक्ती प्राप्त केल्यावरही त्यातून मिळणारा आनन्द हा क्षणभंगुरच असतो. माझी खात्री आहे की, या शक्ती शेवटी आपली मनःशांति नाहीशी करतात. अुदाहरणादाखल एका बिनडोक व मूर्ख राजकन्येची गोष्ट माझ्या तोंडून ऐक. जन्मतःच ती अगदी कुरूप होती. अनन्यसुंदर बनायची संधी तिला प्राप्त झाली. पण जाणून बुजून तिनं ते भाग्यही ठोकरून दिलं. तिची गोष्ट ऐकत आपला थकवाही घालव." वेताळ सांगू लागला -

यशवर्मा रत्नपुरीचा राजा होता. तो तीक्ष्ण बुद्धीचा होता. महाराणी वसुधादेवी लावण्यवती होती. बऱ्याच वर्षांनंतर या दंपतीला कन्यारत्न लाभले. पण जन्मतःच ही कन्या अगदी कुरूप होती.

अशी कन्या पाहून राजदंपतीला फार वाईट वाटले. तरीही त्यांनी कन्येला खूप लाडाकोडाने वाढवले. तिचे नाव ठेवले मंजिरी. देव दयाळू आहे याचे प्रमाण म्हणजे ही मंजिरी. रूप न दिले, तरी भगवंताने तिला मधुर आवाज बहाल केला. बाराव्या वयापर्यन्त ती संगीतात प्रवीण झाली. तिने वीणावादनही शिकून घेतले. वीणा वाजवत ती जेंव्हा गाअू लागे, तेंव्हा रंक, राव सगळेच तल्लीन होअून ऐकत रहात. आपण जणू दुसऱ्याच लोकात विचरत आहोत, असे त्यांना वाटे.

पहाता पहाता मंजिरीने तारुण्यात प्रवेश केला. राजदम्पतीला आता तिचा विवाह ही मोठीच समस्या बनून राहिली. कोणताही राजकुमार एकाद्या कुरूप राजकन्येशी विवाहाला कसा तयार होणार? कन्येच्या भविष्याबद्दल ते चिन्ताग्रस्त झाले.

एका पौर्णिमेच्या रात्री मंजिरी एकटीच राजोद्यानात वीणा वाजवत गात बसली होती. त्यावेळी तिचे मधुर स्वर आकाशात विहार करणाऱ्या वेदचन्दना नामक गंधर्व-कन्येच्या कानी पडले. मुग्ध होअून ती अुद्यानात अुतरली अन् राजकन्येजवळ जाअून

तिचे अभिनन्दन करत म्हणाली, "अहाहा! किती गोड गळा लाभलाय तुला? आमच्या गन्धर्वलोकातही इतक्या मधुर स्वरात गायची देणगी कोणालाच मिळालेली नाही!"

अचानक गन्धर्वकन्या आपल्यासमोर अुभी ठाकलेली पाहून मंजिरी बावरून अुभी राहिली. निस्तेज होअून तिने गाणेही थांबवले. सुवर्ण प्रतिमेसारख्या शोभणाऱ्या त्या गंधर्वकन्येकडे मंजिरी अपलक पहात राहिली.

आश्चर्यात बुडालेल्या राजकन्येच्या मनातले भाव वेदचंदनाने ओळखले. हसतहसत आपल्या हातातली प्रवाळाची अंगठी काढून मंजिरीच्या बोटावर चढवत ती म्हणाली, "राजकन्ये, ही अंगठी महिमामयी आहे. ती धारण करणारी स्त्री इतरांना अगदी माझ्याचसारखी लावण्याकृती दिसू लागेल हां. पण तुला स्वतःला मात्र तू तुझ्यासारखीच दिसशील! आणखी एक गोष्ट कायम लक्षात ठेव. ही अंगठी बोटात असताना तू कधीही, कोणत्याही देवळात जाअू नकोस. तसं केलंस तर अंगठीची शक्ती कायमची नष्ट होअून जाईल." मंजिरीला अशा प्रकारे सावध करून वेदचन्दना आकाशमार्गाने निघून गेली.

आपण स्वप्नात आहोत की जाग्या, हे काही वेळ मंजिरीला कळेना, इतक्यात राजाराणी तेथे पोचले. अशोकवृक्षाखाली चमकत्या सुवर्णमूर्तीसारख्या अुभ्या युवतीला पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले.

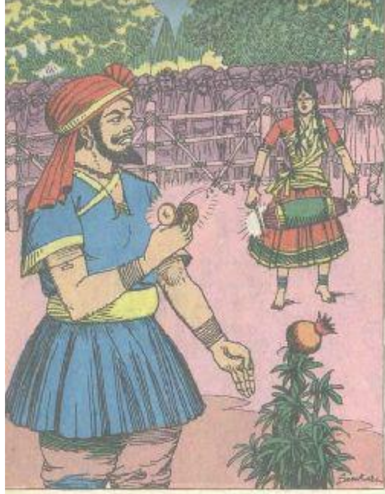
प्रथम या धक्क्यातून सावरून राजा यशवर्माने विचारले, "पुत्री, तू कोण आहेस? आमची मंजिरी कुठाय?" जवळ असणारी मंजिरीची वीणा त्याने ओळखली होती.

आपले मौन तोडत मंजिरीने, "बाबा!" म्हणून पित्याला मिठी मारली. राजदम्पतीने कन्येचा आवाज तर ओळखला, पण रूपाबद्दल शंका असल्याने काही न बोलता स्तंभित होअून दोघे तिच्याकडे पहातच राहिले.

मंजिरीने गंधर्वकन्येच्या भेटीची वार्ता त्यांना खुलासेवार सांगितली. राणीने आपले कुतूहल न आवरून मंजिरीची अंगठी काढून स्वतःच्या बोटात घातली. आता मंजिरी आणि यशवर्माला राणी गंधर्वकन्येसारखी दिसू लागली! टाळ्या वाजवत दोघेही हसू लागले. राजदम्पतीच्या आनन्दाला पारावार राहिला नाही. कारण राजकन्येच्या कुरुपतेचा प्रश्न आपोआपच सुटलेला होता. महाराणीने अंगठी पुन्हा मंजिरीच्या हातात घातली.

दुसऱ्या दिवशी गंधर्वकन्या वेदचन्दनाच्या

रूपातल्या मंजिरीकडे पाहून तिच्या सख्या आपसात कुजबुजू लागल्या, "ही सुन्दर तरुणी महाराजांच्या नातेवाइकांपैकीच असेल. मुलगी असावी तर अशी! आमचीही राजकुमारी आहे की, पण काय अुपयोग? हिच्यात अन् तिच्यात आकाशपाताळाचं अंतर आहे!"

सख्यांच्या चेहऱ्यावरचे भाव पहाताच त्यांच्यात काय बोलणी चालली आहेत हे मंजिरीने ताडले. एक थंड श्वास ओढून आपल्या सख्यांना ती म्हणाली, "अग मल्लिका, प्रफुल्ला! अशा निरखून काय पहाता आहात? मी काय कोणी नवी आहे का तुम्हाला? इकडे या बरं!" राजकन्येचा आवाज ओळखून त्यांनी आपल्या चुकीबद्दल क्षमा मागितली.

पण आता राजकन्येला एक नवीच चिन्ता लागून राहिली. इतरांना ती जरी सुन्दर दिसत असली, तरी स्वतःच्या डोळ्यांना तिचे तेच जुने खराब रूप दिसे. आरशात पहावे तेंव्हा ही वास्तविकता तिला अशांत करी. आपल्या मनाला दूषणे देई ती.

अशातच तिचा वाढदिवस आला. नेहमीप्रमाणे महाराजांनी त्याही दिवशी करमणुकीच्या कार्यक्रमाची व्यवस्था केली. त्यात शेवटी एक जादूगार आपल्या तांड्यासह जादूचे प्रयोग करायला पुढे आला. त्याच्याबरोबर त्याची तरूण मुलगीही होती. तिच्या गळ्यात एक ढोल लटकत होता.

जादूगाराने आंब्याची एक कोय खाली ठेवून त्यावर एक टोपली झाकली. आणि मंत्र म्हणत तो आपली काठी त्याभोवती फिरवू लागला. मुलगी ढोल पिटू लागली. थोड्या वेळाने टोपली अुचलली तेंव्हा त्या जागी आंब्याचे एक रोप दिसत होते आणि त्याच्या फांदीला लटकत होते एक डाळिंब!

दर्शक टाळ्या वाजवत, 'अरे! ही तर नवीच जादू आहे!' असे म्हणू लागले. जादूगार हसत म्हणाला, "आंब्याच्या झाडाला डाळिंबाचं फळ आलं. आता याची चवही पहा बरं!" आणि त्याने डाळिंब फोडून त्याचे दाणे जवळच्या प्रेक्षकांना वाटले. दाणे खाताच 'वा, वा! काय आश्चर्य ! या डाळिंबाची चव तर अगदी पेरूसारखी आहे!' असे ओरडत ते टाळ्या वाजवू लागले. राजाजवळ बसलेली राजकुमारीही आश्चर्यचकित होअून टाळ्या पिटू लागली.

यानंतर जादूगाराने आणखी काही प्रयोग

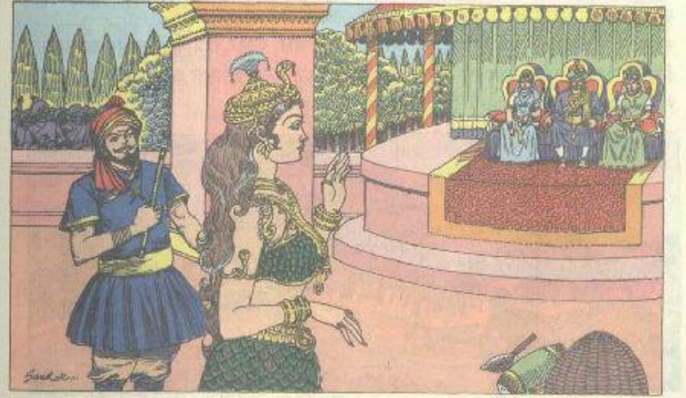
दाखवले. शेवटी आपल्या मुलीकडे निर्देश करत तो राजाला म्हणाला, "महाराज, ही माझी एकुलती एक मुलगी आहे. लोकांना ती कुरूप वाटते. विवाहाचा प्रस्ताव केला तर लोक तिला 'कुरूप' म्हणून पळून जातात. महाराज अन् प्रेक्षक हो! आपणच पहा ना, माझी मुलगी किती सुन्दर आहे!" बोलता-बोलता त्याने मन्त्र म्हणून आपली काठी तिच्या डोक्यावर टेकली.

दुसऱ्याच क्षणी जादूगाराची मुलगी डोळे दिपतील अशी वस्त्रे ल्यावलेली दिसू लागली. तिच्या डोक्यावर नागाच्या फणीच्या आकाराचा सुवर्णमुकुट होता. मुलगी विजेसारखी तळपत होती. सर्वांनी पुन्हा एकदा टाळ्यांचा कडकडाट केला.

नम्रतेने वाकून जादूगाराने सर्वांना प्रणाम केला व पुन्हा एकदा काठीच्या स्पर्शाने मुलीला पूर्वरूपात आणले. नंतर तो बोलू लागला, "महाराज व प्रेक्षकांनो! मी आतापर्यन्त जे दाखवलं, त्यात खरं काहीच नाही! तो सारा जादूविद्येच्या मदतीनं उत्पन्न केलेला भ्रम होता!"

जादूगाराची भरपूर प्रशंसा करून राजाने त्याला सोन्याच्या हजार मोहोरा बक्षिस दिल्या. मंचावर राजाराणींसमवेत बसलेल्या राजकन्येच्या मनात मात्र एक विचित्रसा भावसंघर्ष अुत्पन्न झाला. प्रयोग संपल्यावर तिने एक निर्णय घेतला व आसनावरून अुतरून ती जादूगाराजवळ आली. आपली महिमावाली अंगठी काढून त्याच्या हाती सोपवत ती म्हणाली, "ही माझ्या वाढदिवसाची तुला भेट! तुझ्या जादू प्रमाणेच हिच्यात अलौकिक गंधर्वमाया निहित आहे." नंतर ती अन्तःपुरात निघून गेली.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ विक्रमला म्हणाला, "राजा, गंधर्वकन्येनं कुरूप

राजकुमारीला दिलेली अंगठी म्हणजे तिला खरोखरचं वरदानच होतं. तिच्या मदतीनं राजकन्या विवाह करून सुखी जीवन व्यतीत करू शकली असती. तसं न करता तिनं अंगठी जादूगाराला देअून टाकली. हा तिचा मूर्खपणाच नव्हे तर काय! तिची ही करणी पाहून असं वाटतं की, एक तर अचानक तिला वेड लागलं असावं, किंवा एकाद्या भयानक निराशेच्या भोवऱ्यात सापडून ती स्वतःला विसरून गेली असावी. यामुळेच तिने अशी मूर्खपणाची वागणुक केली. माझ्या या शंकांचं अुत्तर माहीत असूनही गप्प रहायचं ठरवलंस, तर तुझं मस्तक फुटून जाईल."

अुत्तर देताना विक्रम म्हणाला, "गंधर्वकन्येनं राजकन्येला दिलेल्या अंगठीतल्या शक्तीला काही मर्यादा आहेत. राजकुमारी मंजिरी हे कठोर सत्य कधीही विसरली नाही की, आपल्या ज्या मनोहर रूपाची लोक स्तुती करत आहेत, ते आपलं स्वतःचं नाहीय; गंधर्वकन्येकडून अुधार मिळालेलं आहे. याशिवाय ती अंगठी घालून राजकन्या देवळात जाअून देवदर्शन करू शकणार नव्हती. तसं केल्यास अंगठीचा महिमा संपून जाअून ती कायमची कुरूप बनून रहाणार होती. आता राहिला विवाहाचा प्रश्न! या बाबतीत तिच्यात अन् जादूगाराच्या मुलीत काहीच फरक नव्हता. स्वतःच्या जीवनात ती नागकन्याही नव्हे, अन् राजकन्या गंधर्व कन्याही नव्हे. एक जादूकला तर दुसरी गंधर्वमायाच फक्त आहे. जादूप्रयोग पाहिल्यावर तिला पटले की पोट भरण्यासाठी जादूगार जादू दाखवतो अन् विवाहासाठी, पतीला फसवण्यासाठी आपण गंधर्वमायेचा अुपयोग करणार आहोत. अशा प्रकारे ती मानसिक संघर्षात तडफडू लागली. मंत्र तंत्र किंवा अन्य शक्तीच्या द्वारे मिळवलेलं सौन्दर्य शाश्वत नव्हे, त्यामुळे मानसिक सुख किंवा आनन्द मिळणार नाही. हे तथ्य ओळखून तिने अंगठी जादूगाराला देअून टाकली अन् आपलं ज्ञान व विशाल हृदयाचं प्रदर्शन केलं. असं कृत्य फक्त निर्मल अन् पवित्र हृदयाची व्यक्तीच करू शकेल."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे वेताळ पुन्हा प्रेतासह अदृश्य होअून झाडावर लटकू लागला.

मानलेला मुलगा

गावच्या सरहद्दीपलिकडे जंगलाच्या किनाऱ्यावर एक म्हातारी एका झोपडीत आपल्या मुलासह रहात असे. रोज जंगलात जाअून ती पळसाची पाने व झाडूच्या गवताच्या काड्या आणी. पळसाच्या पत्रावळी बनवून अन् काड्यांचे झाडू बनवून ते विकून ती आपला अुदर-निर्वाह चालवी. कधी कधी ती जंगलातून लाकडाच्या काटक्याही वेचून आणून विकी.

तिचा मुलगा अगदीच निरुद्योगी अन् कुचकामी होता. आईला तो मदत तर करत नसेच; पण अुलट तिलाच सतावून तिच्याकडून पैसे घेई. अुगाचंच इकडे-तिकडे भटकत असे तो. म्हातारीने शेवटी त्याच्याकडे लक्षच देणे सोडून दिले अन् तोही कंटाळून एकदा घर सोडून निघून गेला.

हळूहळू म्हातारी क्षीण होत गेली. एक दिवस लाकडे वेचता-वेचता घेरी येअून ती खाली पडली. तेथून जाणाऱ्या एका तरुणाने तिला पाहून, पानाचा द्रोण करून तलावातून थोडे पाणी आणले. ते तिच्या तोंडावर शिंपडून त्याने म्हातारीला सावध केले.

अुठून बसल्यावर म्हातारीने त्याला विचारले, "कोण तू बाळा?"

"अनाथ आहे मी. माझं आपलं कोणीच नाही. कधी कोणी मला आपलं म्हणून जवळ ठेवून घेईल या आशेनं फिरत असतो मी." तो तरूण बोलला.

म्हातारी अुठून लाकडांची मोळी अुचलून डोक्यावर घेणार, इतक्यात तिला थांबवून ती आपल्या डोक्यावर घेत तो तरूण म्हणाला, "चला आई, मी पोचवतो तुम्हाला घरी."

घरी पोचल्यावर म्हातारी त्याला म्हणाली, "तुला कुठे बरीशी जागा मिळत नाही तोवर रहा ना माझ्याचकडे! मला काही

चान्दोबात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट

अडचण नाही होणार तुझी.''

मग तो दुसरीकडे कुठे गेला नाही. म्हातारीकडेच राहून तिची सारी कामं करू लागला. त्याने म्हातारीला कधी; कसला त्रास नाही होऊ दिला.

म्हातारी आता कधीकधी पळसाची पाने अन् गवताच्या काड्या आणायला जाई तेवढीच. बाकी सारी कामे तो तरुणच करी. दोघेही यथाशक्ती कमाई करत असत. थोडीफार बचतही होई आता.

म्हातारीचा मुलगा एक दिवस अचानक येऊन उगवला! घरची आताची बरी स्थिती त्याने हेरली. पुन्हा तो पैशांसाठी म्हातारीला सताव् लागला. पण म्हातारीने त्याला एक पैसासुद्धा द्यायला नकार दिला.

म्हातारीचा हा सख्खा मुलगा आता वेळोवेळी त्या मानलेल्या मुलाला त्रास देऊ लागला. त्याला वाटे की, या तरुणाला धमकावून, घाबरवून घरातून हुसकून लावता आले की आई पुन्हा आपल्याला जवळ करील, पैसे देत राहील.

एके दिवशी दोघेही घरात नसताना म्हातारीने सगळ्या पैशांची पुरचुंडी करून ती लपवून ठेवली, घरातल्या वस्तु इकडे तिकडे पसरून टाकून स्वतःच जोरजोराने रडू-ओरडू लागली.

इतक्यात म्हातारीचा मुलगा आला. आपले धन चोरीला गेल्याचे तिने त्याला सांगितले. यावर तिला शिव्या देत तो म्हणाला, ''पापी आहेस तू. मी विचारले, तर दिले नाहीस मला पैसे ! आता बरं झालं, छान झालं! भोग आपल्या कर्माची फळं. तुझा चेहरा पाहणंही पाप आहे. मी आता या घरात क्षणभरही राहू इच्छित नाही!'' अन् तो वेगाने तेथून निघून गेला.

तो गेल्यावर म्हातारीचा मानलेला मुलगा तेथे आला आणि जे घडलं ते पाहून म्हणाला, ''रडू नको आई! गेले पैसे तर गेले! त्यासाठी इतकं दुःख कशाला? शेवटी आपण मिळवलेला पैसाच गेला ना? पुन्हा मेहनत करून मिळवू की!''

''अरे पैसे कुठे गेलेच नाहीत रे बाळा! पण हां, तो नालायक मात्र गेला घरातून निघून! पिडा गेली एकदाची! आपले पैसे सुरक्षितच आहेत बघ! असे म्हणून म्हातारीने लपवलेली पुरचुंडी काढून त्याला दाखवली.

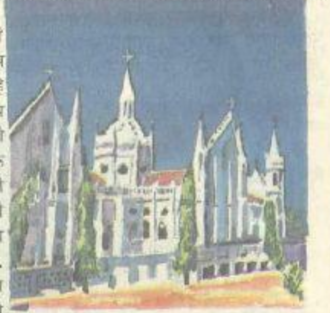

कोरेमोंडेलच्या किनाऱ्या किनाऱ्याने

मन्नार खाडी मागे टाकून, पुढे आपण कोरोमोडेलच्या किनाऱ्यावर पोचतो. याचे खरे नाव होते चोलमंडल. ते बदलून कोरोमोडेल बनले. श्रीमती सरोजिनी नायडूच्या 'कोरोमोडेल फिशर्स' या सुप्रसिद्ध कवितेने हे नाव अमर केले आहे. कोरोमोडेल किनाऱ्यावर अनेक पवित्र धार्मिक ठिकाणे आहेत.

वेलांगणीचे चर्च यात फारच प्रसिद्ध आहे. हे चर्च 'अवर लेडी ऑफ हेल्थ' नावाने प्रसिद्ध आहे. खूप दूरवरून अनेक रोगी येथे येतात व माता मेरीची स्वास्थ्यलाभासाठी प्रार्थना करतात. बरे झाल्यानन्तर बहुतेक रोगी बऱ्या झालेल्या शरीराच्या त्या विशिष्ट भागाची सोन्याची प्रतिकृती अर्पण करतात. अशा सर्व प्रतिकृती चर्चच्या संग्रहालयात प्रदर्शित केलेल्या आहेत. सध्याच्या चर्चपासून थोड्या अंतरावर समुद्रतटावर मूळचे चर्च आहे. दोन्ही चर्च एका बोळाने एकमेकांना जोडलेली आहेत. या बोळाच्या दोन्ही बाजूच्या भिंतीवर बायबलमधील गोष्टी चित्रित केलेल्या आहेत.

वेलांगणीचे 'चर्च ऑफ अवर लेडी ऑफ हेल्थ'

वेलांगणीहून काही कि.मी. उत्तरेकडे आहे नागपट्टिनम्. आता जरी हे एक छोटेसे बंदर असले, तरी एकेकाळी ते फार महत्वाचे बन्दर मानले जाई. पाचव्या शतकापासून इथे चोलराजांच्या नाविकदलाचा मुख्य अड्डा होता.

आपणाला संगीताचे प्रेम असेल, तर तटापासून २४ कि.मी. पलिकडे असणाऱ्या तिरुवारूरला अवश्य भेट द्या. कर्नाटक संगीतचे तीन महान् उद्गाते-त्यागराज, मुत्तुस्वामी दीक्षितर् व श्यामस्वामी-हे तिघेही इथेच जन्मले होते. तिघेही समकालीन असून त्यांना 'कर्नाटक संगीताची

कर्नाटक संगीताची त्रिमूर्ती

त्रिमूर्ती' असे म्हणतात.

नागपट्टिनमहून अुत्तरेकडे चार कि.मी. वर नागोर आहे. येथे मुसलमान संत हजरत मियाँ यांचा ५०० वर्षापूर्वीचा दर्गा आहे. त्याच्या दर्शनासाठीही दूरवरून सर्वधर्मीय भक्त येतात. सोनेरी घुमट व पाच मिनारांनी युक्त अशा या दर्ग्याच्या आवारात एक कुंड आहे. कुंडाच्या पाण्यात रोग निवारणाची शक्ती असल्याचे सांगितले जाते.

नागोरमध्ये ताडाच्या पानांपासून टोपल्या, पिशव्या, डबे व अुघडमीट करण्याचे पंखे वगैरे कलात्मक वस्तु बनवल्या जातात.

येथून पुढे अुत्तरेकडे गेल्यावर आपण कारैक्कल येथे पोचतो. हेही एक प्राचीन तीर्थस्थान असून पांडीचेरी राज्याच्या चार जिल्हांपैकी एकाचे मुख्यालय आहे.

सहाव्या शतकात येथे एक महान् संत-गायिका कारैक्कल अम्मयार घेऊन गेली. ती शिवभक्त असून अरुपुतत्त तिरुवंतादी, इरट्टै मणिमालै व मुत्त-तिरुपाटिगळ् या तिच्या प्रसिद्ध रचना होत.

कारैक्कल अम्मयारचा विवाह झालेला होता. पण तिच्यातल्या दैवी शक्तीबद्दल माहिती झाल्यावर तिच्या पतीने तिचा त्याग केला. त्यामुळे दुःखी होऊन भक्तिपदे रचत गात ती गावोगाव फिरू लागली. तिची पदे आजही मोठ्या श्रद्धेने गायिली जातात. कारैक्कलमधे तिचे एक मन्दिरही आहे.

डेन्सबोर्ग प्रासाद

कारैक्कलहून रवाना झाल्यावर आपण लंगर टाकतो, तो तरंगबाडी किंवा ट्रंकिबार येथे. हे शहर एके काळी डेन्मार्कच्या ताब्यात होते. सन १६२० ते १८४० पर्यंत संपूर्ण आशियात डचांचे शासन फक्त इथेच होते. शहराचा मुख्य भाग त्यांनी बनवल्याप्रमाणे अजून तसाच आहे. त्यात प्रेक्षणीय आहेत डेन्सबोर्ग प्रासाद व किल्ला, शहराचे २०० वर्षांपूर्वीचे प्रवेशद्वार व येथील व्हाईसरॉय जोहान्स रेहलिंगचे (१८२३-१८४१) घर 'रेहलिंग्स यार्ड'. ही सर्व तरंगबाडीच्या इतिहासाची स्मृतिचिन्हे आहेत. युरोपियन मिशनऱ्यांनी सर्वप्रथम जेथे जेथे छापखाने अुघडले त्या स्थानांपैकी तरंगबाडी किंवा ट्रंकिबार हे एक होय.

तरंगबाडीच्या अुत्तरेला कावेरीच्या मुखावर पूम्पुहार आहे. हे एके काळी फार समृद्ध असे बंदर होते. याच्या भव्यतेचे वर्णन संघम् काळच्या तमिळ महाकाव्यात आढळते. चोल राजांच्या काळात येथून समुद्रव्यापार मियानमार (बर्मा), श्रीलंका, मलेशिया, इंडोनेशिया व थेट चीनपर्यंत चाले.

तमिळ महाकाव्य मणिमेखलैमधे एक अशी गोष्ट आहे.-पूम्पुहारमधे दरवर्षी इन्द्रपूजा अुत्सव साजरा होई. एका वर्षी नागरिकांनी हा अुत्सव केला नाही. समुद्रदेवी मणिमेखलै यामुळे नाराज झाली आणि तिने समुद्रात जबरदस्त वादळ अुत्पन्न केले. या वादळाने पूम्पुहार शहर व बंदराचा घास घेतला !

पुरातत्ववेत्त्यांनी सन १९६२ मधे कावेरीपट्टिनम्‌जवळ किलैयुरच्या आसपास केलेल्या खोदकामातून या गोष्टीला पुष्टि मिळते की पूम्पुहार खरोखरीच समुद्राने गिळले होते. नंतर समुद्रतटावर शोधाशोध केल्यावर

पूम्पुहार कलादालन

पाण्याच्या आत दोन बौद्ध स्तूपांचे अवशेष सापडले. वस्तुतः 'मणिमेखलै' महाकाव्य बौद्ध धर्माच्या प्रसारासाठीच लिहिले गेले होते.

पूम्पुहारवरून आपण नटराजाच्या नगरीत - चिदम्बरम्‌मधे-पोचतो. नटराज हे भगवान शिवाचेच नाव. त्याचे मन्दिर शहराच्या मधोमध स्थित आहे.

कथा अशी आहे की-एकदा 'आपणा दोघात नृत्यात जास्त प्रवीण कोण' असा शिवपार्वती यांच्यामधे वाद झाला. स्वर्गीय देवदेवतांसमक्ष नृत्यस्पर्धा झाली. जोडी अगदी तोडीस तोड होती-कोणी कमीजास्त नव्हतेच ! जे शिव करून दाखवेल ते पार्वतीही तितक्याच दक्षतेने करून दाखवीत होती, आणि जे पार्वती करेल ते शिवही अगदी हुबेहूब ! शेवटी शिवाने एक मुद्रा करून दाखवली. एका पायावर अुभे राहून आपला दुसरा पाय त्यांनी खांद्यांपर्यन्त वर अुचलला. स्त्रीसुलभ संकोच व शिष्टाचाराच्या बंधनामुळे तसे करून दाखवायला तयार न होता पार्वतीने पराजय कबूल केला.

मंदिराच्या आयताकार गाभाऱ्यात असलेली शिवमूर्ती याच मुद्रेत अुभी आहे. ती पंचधातूची म्हणजे काशाची बनवलेली आहे. गाभाऱ्यात तांबे आणि सोन्याचे पत्रे अडवलेले आहेत.

आता आपला पुढला मुक्काम म्हणजे पांडीचेरी. याचे खरे नाव आहे पुदुचेरी. ही केन्द्रशासित पांडिचेरी प्रान्ताची राजधानी आहे. मोठा जुना व रंगित इतिहास आहे या शहराचा. तुमच्या वाचनात असेलच की आपण इंग्रजांचे गुलाम असताना पांडीचेरीवर फ्रेंचांची हुकूमत होती. खरे तर पश्चिमेकडील देशांशी पांडीचेरीचा संबंध पहिल्या शतकापासूनच आहे. तेव्हा इथे रोमनांचे व्यापारी केन्द्र होते. काही शतकांनंतर पोर्तुगीज, फ्रेंच व डचांनी इथे आपल्या व्यापारी वखारी सुरू केल्या. सन १८१४ मधे फ्रेंचांनी इथला कब्जा

नटराज शिव

घेतला-तो भारत स्वतन्त्र झाल्यानंतरही १९५४ पर्यंत चालू राहिला.

आपल्या स्वातंत्र्ययुद्धाच्या काळात वेळोवेळी बऱ्याच देशभक्तांनी पांडीचेरीत आश्रय घेतला. महान् तमिळ कवी सुब्रह्मण्य भारती यांनी इथे राहून अनेक देशभक्तिपर कविता रचल्या आणि स्वातन्त्र्यासाठी काम केले. कण्णन् पाट्टु, कुइल पाट्टु, पांचाली शपथम् सारख्या काव्यांनी तमिळ साहित्यात नवे युग स्थापले. त्यांनी रचलेली भावपूर्ण गीते आजही तमिळभाषी मोठ्या प्रेमाने गातात. भारती कवि रहात असलेले ईश्वरन् कोविल स्ट्रीटवरचे १० नंबरचे घर आता राष्ट्रीय स्मारक बनले आहे.

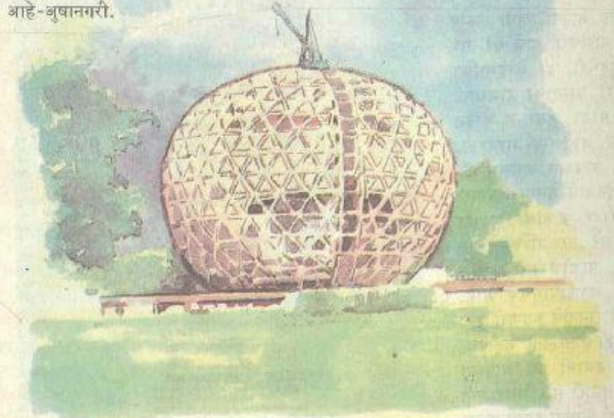

योगी श्री अरविन्द

या फ्रेंच वसाहतीत आश्रय घेणारे एक महान् देशभक्त होते श्री अरविन्द. सन १९१० मधे ते कलकत्त्याहून पांडीचेरीला आले व १९५० मधे आपल्या मृत्युपर्यन्त येथेच आध्यात्मिक साधना व लेखन कार्य करत राहिले. लाईफ डिव्हाइन, सावित्री, गीता, अुपनिषदे व वेदांची व्याख्या या त्यांच्या प्रमुख रचना होत.

अरविन्द आश्रम हा आध्यात्मिक साधनेचे मोठे केन्द्र होय. श्रीअरविन्दांची फ्रेंच शिष्या व साधनेत त्यांची सहयोगी असणाऱ्या मीरा अल्फांसा १९२० मधे पांडीचेरीला आल्या व आश्रमाचे संचालन व साधकांना मार्गदर्शन करू लागल्या त्यांना 'मदर' (श्रीमां) असे म्हणत असत. १९७३ मधे त्यांचे देहावसान झाले.

श्री अरविन्दांनी असे म्हटले होते की, ''जगात अशी एक जागा असावी, की जिला कोणी आपली मिळकत म्हणू शकू नये व जिथे सर्व सद्भावनाशील व सदाकांक्षी माणसे परम सत्यरूपी एकाच अधिकाराच्या बळावर विश्वनागरीकाच्या रूपात स्वातन्त्र्यपूर्वक जगू शकतील.'' त्यांच्या या स्वप्नाच्या पूर्तीसाठी १९६८ मधे पांडीचेरीपासून ८ कि.मी. अंतरावर 'ऑरोविल' ची स्थापना झाली. या नावाचा अर्थ आहे-अुषानगरी.

ऑरोविलमधील मातृमन्दिर

घाण्याचा बैल

चपलपुरचा चरण आपल्या नातेवाइकांवर फार प्रेम करी, त्यांना मान देई. त्याची बायको अरुणाही घरी पाहुण्यांचा मनापासून आदरसत्कार करी. त्यांचे नातेवाईकही यामुळे या दोघांची खूप स्तुती करत.

बन्धुभाव दाखवण्यातच नव्हे, तर चरण इतरांशी बोलण्यातही पटु होता. 'त्याच्याशी बोलताना वेळ कसा पट्कन निघून जातो, हेच कळत नाही' असे लोकांना वाटे.

अुमापती अुग्रनगरचा रहिवासी होता. खूप पैसेवाला असूनही आपलं गाव सोडून तो कधीच कुठे जात नसे. त्याचा असा दावाही होता की, आपल्या आईशिवाय कोणी अन्य महान व्यक्ती अन् अुग्रनगरपेक्षा दुसरे चांगले गाव जगात असूच शकत नाही. खूप वर्षे त्याला कोणी मुलगी पसन्तच न पडल्याने त्याचे लग्नही फार अुशीरा झाले. त्याची बायको करुणा सुंदर, चटपटीत, हुशार आणि स्वभावाने फार चांगली होती.

विवाहानंतर महिनाभरातच करुणा आपल्या नवऱ्याबद्दल सर्वकाही जाणून चुकली. 'हां, त्याला काही विषयांचं ज्ञान आहे अन् तो त्याचं प्रदर्शनही पुनःपुन्हा करत असतो; नवा कोणताही विषय जाणायची त्याला जिज्ञासा नाही. फक्त स्वतःला मोठा समजून आपलीच तारीफ करतो, इतर कोणाला तो मोजतच नाही' आदि सर्व तिने ओळखले.

करुणाला असे वाटले की, आपला नवरा गाव सोडून कुठे जरा बाहेर गेला, तरच त्याचे जगाबद्दलचे ज्ञान वाढेलं. चरण हा तिचा दूरचा नातेवाईक. नात्याने तो तिचा भाअू लागत असे. आपल्या नवऱ्याबरोबर आपण त्याच्याकडे जावे, असे तिने ठरवले. तोच अुमापतीला सुधारू शकेल अशी तिची धारणा होती. एक दिवस तिने दोघांनी मिळून

मारुती व्यास

चरणकडे जावे असे अुमापतीला सुचवले. पण त्याने नकार दिला.

"चपलपुर या अुग्रनगरपेक्षा हजारपट चांगलं अन् सुन्दर गाव आहे. माझा चुलतभाअू चरण तिथे रहातो. जगाबद्दल त्याला जितकी माहिती आहे, तितकी दुसऱ्या कुणालाच नाही - असं लोक म्हणतात. आपण तिथे गेलो की, तुम्हा दोघांमधे कोण मोठा हे आपोआप कळेल." असे म्हणून तिने त्याला डिवचले.

अुमापती यामुळे काहीसा रागावला व दुसऱ्याच दिवशी करुणाबरोबर चपलपुरला जायला निघाला.

चरण आणि अरुणाने या दांपत्याचे मोठ्या प्रेमाने स्वागत केले. पाहुण्यांसाठी अरुणाने खास खीर बनवली. करुणाने खिरीची खूप तारीफ केली.

पण अुमापतीने मात्र त्यातून दोष काढत म्हटले, "खिरीसाठी म्हशीच्या दाट दुधाची गरज असते. त्यात अुग्रनगरमधे मिळणारे काजू घालावे लागतात. माझी आई खीर काय सुंदर बनवते! ज्यानं ती चाखली असेल, त्याला दुसरी कोणती खीर ही खीरच नाही वाटणार!" त्याच्या या बोलण्याने अरुणाला वाईट वाटले. पण चरणने विषय बदलत म्हटले, "हांऽ! दाजींची आपण अुग्रनगरला जावं अशी इच्छा दिसतेय. तिथे आपण गेलो की फक्त खीरच काय, पण त्यांच्या आईच्या हातचे इतर स्वादिष्ट पदार्थही मिळणार आपल्याला!"

त्या रात्री चरणने खूप छान मअू अंथरूण पाहुण्यांसाठी तयार केले. अुमापती त्याची तारीफ न करता अुलट म्हणाला, "हुं: अुन्हाळ्याच्या दिवसात असल्या बिछान्यात काय सुखाची झोप मिळणार? आमच्या गावात एक नव्या प्रकारचा कापूस मिळतो, त्यामुळे शरीराला गारवा मिळतो." असल्या बोलण्याने चरणच्या मनालाही वेदना झाल्याचे करुणाने हेरले. त्याला बाजूला बोलावून ती म्हणाली, "तू तर इतरांच्या चुकांचीही स्तुती करतोस, पण माझा नवरा इतरांचा फक्त अपमानच करायचं जाणतो. तसा माणूस चांगला आहे, पण काय करू? त्यांचा हा दुर्गुण घालवण्यासाठीच इथे घेअून आलेय मी त्यांना! तूच कर काहीतरी अुपाय बाबा!"

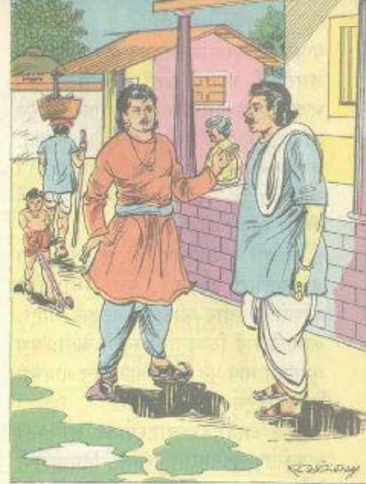
"बरं झालं, आत्ताच सर्व सांगितलंस तू मला! आता पहा, मी काय चमत्कार घडवतो ते!" चरणने आश्वासन दिले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी चरण आपल्या गावातल्या मुकुन्दबद्दल अुमापतीला सांगत होता - "मुकुन्दनं आपल्या मुलीचं लग्न केलं, तेंव्हा त्याला मी पाचशे रुपये देअून मदत केली. त्याचं घर पडलं तेंव्हा वासे वगैरे देअून घर पुन्हा अुभं करायला मीच मदत केली. मुकुन्दनं जेंव्हाजेंव्हा कसली मदत मागितली तेंव्हातेंव्हा मी त्याला सर्व प्रकारें मदत केली. त्याबद्दल कधी बरं बोलणं दूरच; पण तो अुलट माझ्याबद्दल अपप्रचारच करत असतो."

दोघे मुकुन्दच्या घरी गेले. चरणची दखल न घेता मुकुन्द फक्त अुमापतीशीच बोलत राहिला. चरणने मोठ्या नम्रपणे त्याच्याशी बोलायचा प्रयत्न केला, पण त्यालाच अुलट फटकारत मुकुन्द म्हणाला, "अुद्या मी एक बैलजोडी घ्यायला जाणार आहे. पन्नास रुपये कमी पडतायत मला. अुगीच बहाणे नाही करायचे; तेवढी रक्कम तयार ठेवा. अुद्या घेअून जाईन."

तेथून बाहेर पडल्यावर चरणने अुमापतीला विचारले, "तुम्हीच सांगा, मी या कृतघ्नाशी कशी वर्तणुक करावी?

जरा विचार करून अुमापती अुत्तरला, "मुकुन्दला पाहून मला माझ्या गावच्या गोविन्दचीच आठवण झाली. मी मुकुन्द आणि तुमच्यात झालेलं बोलणं ऐकलं नाही, गोविन्दचाच विचार करत राहिलो मी. तुमच्यासारख्यांनी गोविन्दबद्दल माझ्याकडे तक्रारी केल्या. पण मला तर गोविन्दमधे कसलाच दोष आढळला नाही. तो माझ्याशी चांगला वागतो. मला असं वाटतंय की, तुम्हालाच लोकांशी कसं वागावं, हे कळत

नाही. लोकांशी कसं वागावं हे मला आपल्या आईनंच शिकवलं. सर्वजण चांगलं वागतात माझ्याशी! माझं कुणाशीच भांडण नाहीय."

चांगला अुपाय सांगितल्याबद्दल चरणने अुमापतीचे आभार मानले. "मी अुपाय सांगितला? काय सांगितलं मी?" अुमापतीने आश्चर्याने विचारले. "दुसऱ्यांशी तुम्ही जसं वागता, तसंच मी मुकुन्दशी वागावं, म्हणजे कसलीच अडचण अुद्भवणार नाही. असाच होता नं तुम्ही सांगितलेला अुपाय?" चरणने प्रतिप्रश्न केला.

जरा संकोचून अुमापती म्हणाला, "हो, हो! बरोबर बोललात तुम्ही!"

नन्तर अुमापतीला आपल्या गावच्या आंब्याच्या बागा दाखवत चरण सांगू लागला, "इथे गुरांच्या शेणापासून खत बनवतात.

यामुळे इथल्या आंब्यांची चव वर्णनातीत छान असते.'' पण ''असं म्हणतात, की शेणखतामुळे शरीरावर फोड येतात; म्हणून आमच्या गावात कृत्रीम खतंच वापरतात. चवही चांगली असते अन् तब्येतही छान रहाते त्यामुळे.'' असे बोलून अुमापतीने त्याचे बोलणे खोडून काढले.

गावात जे जे विशेष होते, ते सर्व चरणने अुमापतीला दाखवले. पण अुमापतीने कोणतेही स्थान नीटपणे पाहिले नाही. करुणाने सर्व ठिकाणांची स्तुती केली; पण अुमापती मात्र पुन:पुन्हा आपल्याच गावच्या ठिकाणांबद्दल बोलत राहिला.

एक आठवडा लोटल्यावर अुमापती बायकोसह अुग्रनगरला परतला. निघण्यापूर्वी केलेल्या पाहुणचाराबद्दल चरण व अरुणाजवळ करुणाने आपली कृतज्ञता व्यक्त केली. ती म्हणाली, ''तुमचं आतिथ्य खरोखरच फार अुत्तम वाटलं. तुमचं गाव फारच छान आहे. इथे येअून धन्य वाटलं मला!''

तेंव्हा जरा दूर अुभ्या असलेल्या अुमापतीकडे पहात चरण म्हणाला, ''पोचल्यावर आपल्या नवऱ्यालाही सांग हे सगळं. पुन्हा एकदा ये इथे. येताना नवऱ्याला पण घेअून ये हं! विसरू नकोस.''

चकित होअून करुणाने विचारले, ''अरे असं काय बोलतोस ? तेही आलेयत की माझ्या बरोबर?''

जोरजोरात हसत चरण म्हणाला, ''खरं? तोही आलाय तुझ्याबरोबर? मला तर क्षणभरही असं वाटलं नाही, की तो अुग्रनगरची सीमा ओलांडून बाहेर आलाय.''

हे बोलणे ऐकून अुमापती एकदम चमकलाच! त्याच्या आता ही सत्य गोष्ट लक्षात आली की, एकसारखी आपण अुग्रनगरची आठवण काढत राहिल्यामुळे चपलपुरला येअूनही आपण इथे काही पाहिलेच नाही; कसली माहितीही करून घेतली नाही. इथे येअूनही न आल्यासारखेच आहोत आपण!

यानन्तर अुमापती कधी कुठे जाई, तेंव्हा आपल्या गावाबद्दल फार कमी बोले आणि दुसऱ्यांकडले नवे जाणण्याची, शिकण्याची अुत्सुकता दाखवी. त्याने स्वत:ला तशी सवयच लावून घेतली. नवऱ्यात झालेला हा बदल पाहून करुणा फार खूश झाली व मनोमन चरणचे आभार मानत राहिली.

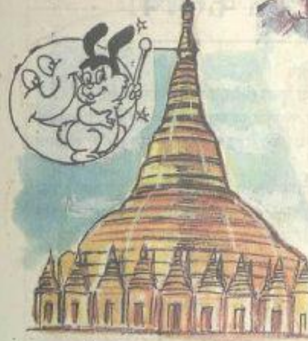

चान्दोबा सोनेरी क्षण - १०

१. बर्फाने झाकलेला हा ज्वालामुखी? त्या देशाची प्रजा याला पवित्र मानते. त्याची अुंची आहे ३,७७५ मीटर जास्तीत जास्त फोटो काढण्यात आलेला हा जगातला एकच पर्वत आहे.

जगात हे कोठे आढळेल?

२.... श्वे डगॉन?

- या स्तूपाला गोल्डन पॅगोडा असे म्हणतात. हे चमकते बौद्ध मन्दिर सोन्याच्या ८,८६८ पातळ पत्र्यांनी मढवलेले आहे.

३. ...बिग बेन?

ही जगातली सुप्रसिद्ध घंटा आहे. ज्या माणसाने ही लटकवण्याच्या कामावर देखरेख केली त्याचे नाव या घंटेला मिळाले आहे. काहीजण असेही म्हणतात की एका सुप्रसिद्ध बॉक्सरचे नाव दिले गेले आहे.

४. .... खूप दाट केसांच्या लांब शेपटीचा सस्तन प्राणी लेमूर? -काही लेमूर माकडा सारखे दिसतात; तर काही छोटे लेमूर अुंदरा सारखे वा खारीसारखे दिसतात.

५. ... मानवद्वारा निर्मित सर्वात मोठा व खोल खड्डा? १८७९ मधे येथे हिरे आढळले व नंतर १९१५ पर्यन्त हिऱ्याच्या खाण-मजुरांनी यातून जवळ जवळ २३ मिलियन टन चिखल आणि दगड, व २.७ टन हिरे खणून काढले. यामुळे हा मोठा खड्डा निर्माण झाला.

गोष्टीचे कोडे

काही कुशाग्र बुद्धीचे गुप्तहेरही कधीकधी चुका करतात. शेरलॉक होम्सने इथे काय चूक केलीय, सांगू शकाल?

मिस्टर होम्स, तुम्ही चूक केलीय!

ख्रिसमसच्या दुसऱ्याच दिवशी सकाळी मी आपला मित्र शेरलॉक होम्स याला भेटायला गेलो. वेंगणी रंगाचे कपडे घालून सोफ्यावर बसून तोंडात पाईप धरून वर्तमानपत्र चाळत होता तो. जवळच एक लाकडी खुर्ची असून तिला एक जुनी, मळकी, कडक अशी फेल्ड हॅट लटकत होती. जवळ एक दुर्बिण व अन्य काही वस्तूही होत्या. मी ओळखले की टोपीचे निरीक्षण करण्यासाठीच त्याने ती तिथे लटकावली होती.

"तुझ्या कामात काही अडचण तर नाही ना आली माझ्या येण्यामुळे?" असे विचारतच मी खोलीत प्रवेश केला.

"मुळीच नाही, उलट माझ्या निरीक्षणाचे निकाल तपासण्यात मदत करायला मित्र अगदी वेळेवर आलाय. तशी गोष्ट अगदीच मामुली आहे, पण यात काही गंमतीच्या गोष्टीही आहेत." होम्स म्हणाला.

'असं?'

'तुला कमिशनर पीटर्स माहीत आहेत ना?"

"हो तर!"

"ही त्यांच्याशीच संबंधित आहे."

"काय? ते ही हॅट वापरतात?"

"अहं! पण त्यांनी शोधून काढलीय ही! याचा मालक कोण हे नाही माहीत.

"तो कोण असावा, यासंबंधी काही सूचना?"

"नाही, ती शोधून काढायला हवी."

"या हॅटच्या मदतीनं?"

"होय"

"या जुन्या हॅटमधून काय कळणार आहे?"

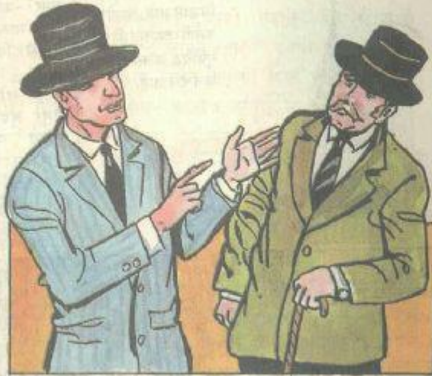
हॅट हातात घेऊन जरा फिरवून पहात तो म्हणू लागला, "एक नक्की, की ही हॅट वापरणारा माणूस चांगला बुद्धिमान आहे."

"होम्स चेष्टा करतोस काय माझी? मी काय इतका बेअक्कल आहे? तुला काय म्हणायचंय हे कळत नाहीय मला! हॅट वापरणारा मोठा बुद्धिमान असला पाहिजे, हे कसं ठरवलंस तू?" मी विचारले.

त्या प्रश्नाच्या उत्तरादाखल होम्सने हॅट आपल्या डोक्यावर ठेवली. डोक्यावरून घसरून ती त्याच्या नाकावर येऊन थांबली.

"असल्या बुद्धिवन्ताच्या मेन्दूत काही न काही नक्की असेलच की." तो म्हणाला.

(कॅनन डायल रचित 'द ब्लू कार्बंकल' मधून)

चित्र कोडे

विदेशी लोक आपल्या तटावर उतरत असल्याचे एक रेड इंडियन पहात आहे. या चित्रात एक मोठी चूक आहे. कोणती?

विदेशी आपल्या तटावर आले तेंव्हा

कूट प्रश्न

१. खालील चित्र (अ) पॅरट माशाचे (आ) व्हिसलर माशाचे की (इ) आर्चर माशाचे

२. हा तरूण पाण्यावर झोपून पुस्तक वाचतोय. जगात सर्वात अधिक क्षार असणाऱ्या पाण्याच्या तलावावर झोपला आहे तो. तलावाचे नाव (अ) कॅस्पियन समुद्र (आ) मृत समुद्र, की (इ) टॉरेन्स तलाव?

३. हा नकाशा कोणत्या देशाचा?
अ) स्पेन आ) फ्रान्स की इ) पोर्तुगाल?

चित्र काढायला शिका

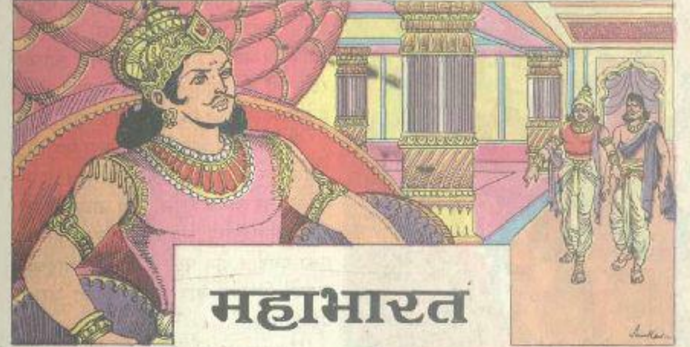
सोनेरी क्षण ९ ची अुत्तरे

जगात कुठे ....

१. काला अस्वले ऑस्ट्रेलियात आढळतात.
२. मत्स्यकन्येचा पुतळा कोपनहेगन बंदराच्या प्रवेशस्थानी आहे.
३. मॅडम टुस्साड्सचे मेणाच्या पुतळ्यांचे संग्रहालय लंडनमधे आहे.
४. सुवर्ण द्वाराचा पुल ओलांडायचा असेल तर अमेरिकेतील सानफ्रान्सिस्कोला जायला हवे.

प्रश्नावलीची अुत्तरे

१. तिघांना सारख्या सारख्या रोट्या मिळायच्या म्हणजे प्रत्येक रोटीचे तीन सारखे तुकडे करायला हवेत. एकूण ८ रोट्यांचे २४ तुकडे झाले व प्रत्येकाने ८ तुकडे खाल्ले. पाच रोट्या असलेल्याने त्याच्या १५ तुकड्यांपैकी ८ खाअून बाकीचे ७ तिसऱ्या प्रवाशाला दिले अन् तीन रोट्या असणाराने आपल्या नअू तुकड्यांपैकी स्वत: ८ खाअून १ च तिसऱ्याला दिला. अर्थात् ८ नाण्यांपैकी पहिल्याला ७ व दुसऱ्याल १ च मिळणे न्याय्य होईल.
२. तेंव्हा पाअूसच पडत नव्हता ना!
३. सर्वजण करतात तेच-म्हणजे फेकून देतात.
४. ५ ठिकाणी.
५. पांढऱ्या रुमालाचे मोकळे टोक लाल रुमालाच्या मोकळ्या टोकाला बांधा.
६. चाबुक त्याचे टोक शब्दाच्या आवाजाच्या गतीपेक्षा जास्त गतीने चालते.
७. ग्लास पाण्याने नव्हे, तर दुसऱ्या कसल्याशा द्रवाने भरलेला आहे.
८. आठ दिवस शिल्लक असताना पाचव्या दिवशी पाणी सांडले पण कसलीही अडचण आली नाही, याचा अर्थ असा की मृत व्यक्तीच्या नावचे बाकीच्या आठ दिवसांचे एकूण आठ लिटर पाणी त्या दिवशी सांडले.
९. बलवन्त शर्माने आपला डावा हात अुचलून दाखवला. त्याने नुकसान भरपाई अुजव्या हातासाठी मागितलीय.

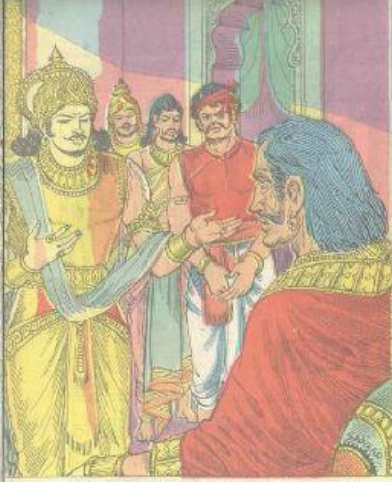
महाभारत

पांडवांचा वृत्तान्त ऐकून धृतराष्ट्राला आपल्या अकर्मण्यतेबद्दल पश्चात्ताप होत असल्याचे आणि कौरवांच्या भविष्याबद्दल भीती वाटू लागत असल्याचे शकुनीने ओळखले. त्याने याबद्दल कर्णाला सांगितले व दोघे मिळून दुर्योधनाकडे धृतराष्ट्राच्या मन:स्थितीबद्दल बोलायला गेले. सगळी हकिकत ऐकून दुर्योधन चिंताग्रस्त झाला.

कर्ण दुर्योधनाला म्हणाला, ''तुझ्या हुशारीमुळे वनात कष्ट झेलणाऱ्या पांडवांनाच चिन्ता वाटायला हवी. तू तर त्यांचं राज्यही हिसकावून घेतलंयस अन् इथे समस्त सुखं भोगत आहेस. तुला कसली चिन्ता? पांडव सध्या द्वैतवनात आहेत असं ऐकतोय. ही एक अुत्तम संधी आहे. तू त्यांच्यासमोर आपल्या वैभवाचं प्रदर्शन केलंस, तर ते ईर्ष्येनं जळू लागतील बघ. आपल्या कमजोरीबद्दल रडतील ते. तुझ्या अंत:पुरातल्या राण्यांचं ऐश्वर्य पाहून द्रौपदी मनातल्या मनात आपल्या दुर्भाग्याबद्दल कष्टी होईल.''

शकुनीनेही कर्णाला दुजोरा दिला. कर्णाचे सांगणे ताबडतोब अंमलात आणावे असे त्याने सुचवले. दोघांचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकून दुर्योधन म्हणाला, ''तुम्हा दोघांचं सांगणं पटलं मला. द्वैतवनात जाअून पांडवांचे हाल प्रत्यक्ष पहावे अन् त्याचबरोबर आपल्या वैभवाचं प्रदर्शन करता यावं यासाठी तुम्हीच काही युक्ती शोधून काढा. दु:शासनाजवळही याबद्दल बोलणी करून अुद्या सकाळपर्यन्त मला निर्णय कळवा. भीष्म पितामहांचीही संमती मिळाली, तरच आपला तिथे जायचा बेत शेवटाला नेता येईल. तेंव्हा असा काही मार्ग शोधा की ते दोघं त्यात काही विघ्न आणू शकणार नाहीत.''

दुसऱ्या दिवशी शकुनी व दु:शासनाच्या अुपस्थितीत कर्ण दुर्योधनाला बोलला,

''आपल्या गायींची खिल्लारं द्वैतवनात आहेत. त्यांच्या रक्षणाची जबाबदारी तुझ्या शिरावर आहे. ते कर्तव्य पार पाडण्यासाठी आपल्याला द्वैतवनात जायला हवं असं म्हणलास तर धृतराष्ट्र महाराजांची परवानगी नक्की मिळेल. मग आपण मोठ्या थाटामाटाने द्वैतवनात जाअून पांडवांना आश्चर्यात टाकू.''

कर्णाच्या बुद्धीची तारीफ करत सर्वांनी टाळ्या वाजवल्या. त्यांनी समंग नावाच्या आपल्या पशुपालकाला बोलावून म्हटले, ''तू आमच्याबरोबर येअून महाराजांना आपली खिल्लारं द्वैतवनात असल्याचं अन् त्यांच्याकडे एकदा पहाणं आवश्यक असल्याचं सांग.''

त्या चांडाळचौकडीसह धृतराष्ट्राकडे जाअून समंग बोलू लागला, ''महाराज, आपली खिल्लारं सध्या द्वैतवनात आहेत. तिथेच त्यांना खाण्यासारखे अुत्तम गवत भरपूर आहे. तशी ती सुरक्षित आहेत, पण क्रूर श्वापदांचं भय तर नेहमी असतंच ना? त्यांच्या रक्षणाची नीट व्यवस्था करणं जरुरीचं आहे. हे सांगण्यासाठीच मी आपणाकडे आलोय.''

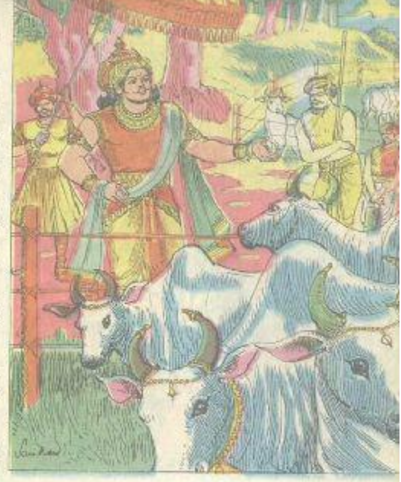
तेंव्हा कर्ण व शकुनी धृतराष्ट्रला म्हणाले, ''दुर्योधन स्वतःच जाअून रक्षणाचं काम करील, तर छानच होईल. तिथे जाअून त्याला रानटी जनावरांची शिकारही येईल ना करता! एका दगडात दोन पक्षी ! आपल्या गाईंच्या खाण्या-पिण्यात काही सुधारणा ही करता येईल त्याला!''

''आपल्या जनावरांच्या रक्षणासाठी जायचा तुमचा प्रस्ताव योग्यच आहे. पण द्वैतवनात जाणं मला प्रशस्त वाटत नाही. हारलेले पांडव सध्या तिथे रहात आहेत. तुम्ही तिथे गेलात तर नक्कीच काही बखेडा अुभा कराल. कदाचित तुमची काही चूक होणारही नाही, पण तुमच्यावर अुगीच टीकेची चिखलफेक होईल अन् आपली अपकीर्ती! इतर पांडवांना भ्यायचं कारण नाही, पण भीम सूड घ्यायची संधी पहात असेल. द्रौपदीही अशाच संधीच्या शोधात आहे. तुम्ही मुलंही अुतावळ्या स्वभावाची आहात. कसल्या ना कसल्या वादात अडकायची हौसच आहे तुम्हाला. तुमच्यात जर भांडण अुद्‌भवलं, तर नुकसान तुमचंच होणार आहे. नुकताच अर्जुन स्वर्गलोकातून दिव्यास्त्रं घेअून आलेला आहे. तुम्ही कोणीच त्याच्या बरोबरचे नव्हेत. तेंव्हा, माझा सल्ला असा की, गुरांच्या रक्षणासाठी तुम्ही स्वतः तिथे न जाता दुसऱ्या कुणाला पाठवा.'' धृतराष्ट्र सद्‌हेतूने म्हणाला.

पण शकुनी म्हणाला, ''आम्ही तुम्हाला खात्री देतो की, आम्ही तिथे कसलाही त्रास देणार नाही. पांडव रहात असल्या ठिकाणी आम्ही जाणारच नाही. थोडे दिवस वनविहार करून, जनावरांच्या रक्षणाची व्यवस्था करून परत फिरू आम्ही! पांडवही धर्मराजानं घातलेली मर्यादा ओलांडत नाहीत. आमच्याशी भांडायला येणार नाहीत ते. धर्मराज खऱ्या अर्थानं धर्ममूर्ती आहे हे तुम्हाला माहीत आहेच.''

त्यांच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून धृतराष्ट्र बोलला, ''ठीक आहे. जा तर मग.'' दुर्योधनाला अतिशय आनन्द झाला. कर्ण, शकुनी, दुःशासन, कित्येक नागरीक व त्यांची कुटुंबे बरोबर घेअून तो घोष-यात्रेला निघाला. हजारो रथ, घोडे, हत्ती, सैन्य, शिकारी, भाट इत्यादी सर्वजण त्यांच्याबरोबर निघाले. गाड्यांमधे सर्व आवश्यक सामग्री लादण्यात आली.

काही दिवसातच सर्वजण द्वैतवनात पोचले. शिबिरांची व्यवस्था झाली. त्यांनी आपल्या गुरांचे निरीक्षण केले. गायी, बैल व वळू निरनिराळे केले आणि त्यांच्या पुठ्ठ्यांवर चिन्हें अंकित केली, गुराख्यांना योग्य सूचना दिल्या, त्यांना भेटवस्तु देअून त्यांनी आयोजित केलेल्या मनोरंजन कार्यक्रमात भागही घेतला. गरजेनुसार दूध, दही, लोणी इ. शिबिरात आणवले गेले. शिकारी लोक शिकार करून मांस घेअून आले. दुर्योधन आपल्या राण्या, पुत्र व मित्रगणांसह वनविहार करू लागला. निसर्ग सौन्दर्य पाहून तो फारच खूश झाला.

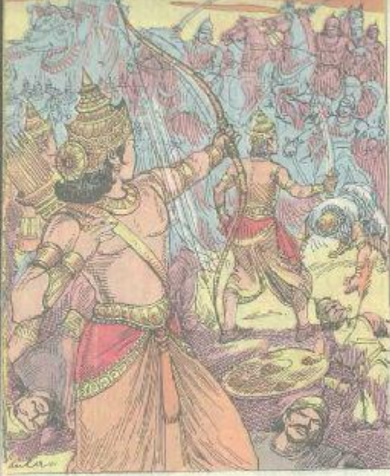

द्वैतवनाच्या मधोमध असलेल्या सरोवराजवळ येअून तिथेच रहाण्याचा त्याने निश्चय केला.

त्या सरोवराच्या दुसऱ्या किनाऱ्यावर धर्मराजाचा आश्रम होता. दुर्योधन तेथे पोचला, तेंव्हा धर्मराज सद्यस्क नावाचा यज्ञ करण्यासाठी आवश्यक ती तयारी करत होता.

दुर्योधनाच्या आज्ञेने त्याचे सेवक सरोवराकिनारी झोपड्या अुभ्या करायच्या कामाला लागले. त्यावेळी सरोवराच्या रक्षक गंधर्वांनी त्यांना थांबवत म्हटले, ''आमच्या प्रभुंची अशी आज्ञा आहे की, त्यांच्या परवानगीवाचून कोणालाही इथे राहू देअू नये. तुम्ही कुठे दुसरीकडे जाअून रहायची व्यवस्था करा.''

सेवकांनी हे दुर्योधनाला सांगताच तो चिडून

अुठला. त्याने मोठ्या गर्वाने, गंधर्वांनाच तेथून हुसकून लावायची आज्ञा दिली. त्यांनी गंधर्वांकडे जाअून सांगितले, ''महाराज दुर्योधन इथे विहारासाठी आलेले आहेत. तेंव्हा तुम्ही लोकांनीच इथून निघून जावे. न पेक्षा तुम्हाला आपले प्राण गमवावे लागतील!''

त्यांच्या अुद्धटपणाला हसून गंधर्व म्हणाले, ''तुम्ही कोणाला घाबरवू पहाताय? आम्हाला तुमची किंवा तुमच्या महाराजांची जराही पर्वा नाहीय. आमचे महाराज आहेत गंधर्वराज चित्रसेन! मुकाट्यानं जागा खाली करून दुसऱ्या किनाऱ्यावर, किंवा धर्मराजाच्या आश्रमाच्या बाजूला तंबू गाडा तुमचे. हे आमच्या महाराजांचे विहारस्थल आहे. इथे आमच्या आज्ञेशिवाय कुणीच काही करू शकणार नाही.''

ही हकिकत ऐकून दुर्योधनाचा पारा अधिकच चढला. तो गर्वाने म्हणाला, ''मला आज्ञा देणारे हे गन्धर्व असे कोण मोठे लागून गेलेत? आम्ही कौरव किती बलवान आहोत, हे त्यांना माहीत नाहीयसं दिसतंय? त्यांना जाअून सांगा की, आमची आज्ञा अंमलात न आली तर त्यांचा मृत्यु निश्चित आहे.'' अन् त्याने लगेच आपले सैन्य लढायला पाठवले.

चित्रसेनची परवानगी घेअून गन्धर्वांनी दुर्योधनाचे सैन्य पार धुळीस मिळवले. कर्ण दूर अुभा राहून हा सारा प्रकार पहात होता. आता दुर्योधनाची मर्जी संपादण्यासाठी तोही गंधर्वांवर तुटून पडला अन् काही गंधर्वांना त्याने ठारही केले. परन्तु इतक्यात हजारोंच्या संख्येने आणखी गन्धर्व तेथे आले व त्यांनी कर्णाला घेरले. त्याला वेढलेले पाहून त्याच्या मदतीसाठी कौरव राजकुमारही रणक्षेत्रात अुतरले. लहानशा भांडणाचे पर्यवसात लढाईत झालेले पाहून स्वतः चित्रसेनही रणक्षेत्रात येअून पोचला.

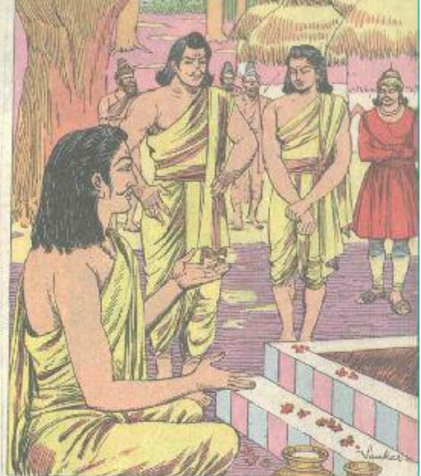
चित्रसेनने मायायुद्ध सुरू करताच कौरवसैनिक पळून गेले. दुर्योधनाचे भाअू त्यांना थांबवायच्या प्रयत्नाला लागले. केवळ कर्णच काय तो निर्भयपणे लढत राहिला. परन्तु गंधर्वांनी त्याच्या रथाचे तुकडे तुकडे करून टाकले. कर्ण निरथ होअून विकर्णच्या रथातून पळून गेला. दुर्योधन गंधर्वांच्या हाती सापडून कैद झाला. पण चित्रसेनने त्यांना न मारता दोरांनी बांधून टाकले. इतर गन्धर्वांनी दुर्योधनाचे भाअू व त्यांच्या बायकांनाही पकडून जेरबन्द केले.

सर्वांना कैद करून गन्धर्व त्यांना घेअून

जात असता काही कौरव सेनाप्रमुख धावत धर्मराजाकडे गेले व त्यांनी सांगितले, ''महात्मा, कौरव-राजकुमार न् त्यांच्या पत्नींना कैद करून सारे गंधर्व त्यांना गंधमादन पर्वताकडे नेत आहेत. आपणच आता त्यांचे रक्षण करू शकता.''

त्यांचे बोलणे ऐकून हर्षित झालेला भीम म्हणाला, ''गन्धर्वांनी चांगलंच केलंय. जे व्हायला हवं होतं, तेच घडलंय नेमकं! आपल्या शक्तीचा गर्व मिरवणाऱ्या कर्णाला छान धडा शिकवलाय त्यांनी. आता आपल्याला आणखी अुच्च पातळीवर सैन्य जमवायची गरज नाही राहिली! आपत्तीत सापडलेल्या चांगल्या लोकांना परमेश्वर मदत करतो, ती अशी.''

पण भीमाला रागावत धर्मराज म्हणाला, ''अरे ही काय असल्या गोष्टी करायची वेळ आहे? कौरव आता आपल्या आश्रयाला आले आहेत. त्यांचं रक्षण करणं हे कर्तव्य आहे आपलं. आपल्या बंधूंच्या पत्नींचा अपमान होत आहे, हा आपलाही अपमानच नव्हे का? मी स्वतः यज्ञदीक्षा घेतलेली असल्याने आता तू, अर्जुन, नकुल सहदेव आपल्या लोकांना घेअून जाअून गंधर्वांचा पाठलाग करा अन् कौरवपत्नींना सोडवून आणा. पण गंधर्वांशी लढाई करायचा विचार करू नका! जमेल तितकं सामोपचारानं आपलं कार्य साधा, गोड बोला, त्यांची समजूत घाला. अगदी न जमलं तरच युद्ध करा. पण अेक गोष्ट चांगलीमनावर बिंबवा - आपसात लढायची वेळ आली तर ते शंभर अन् आपण पाच आहोत; पण बाहेरचे कोणी शत्रु आपल्याशी लढू पाहतील,

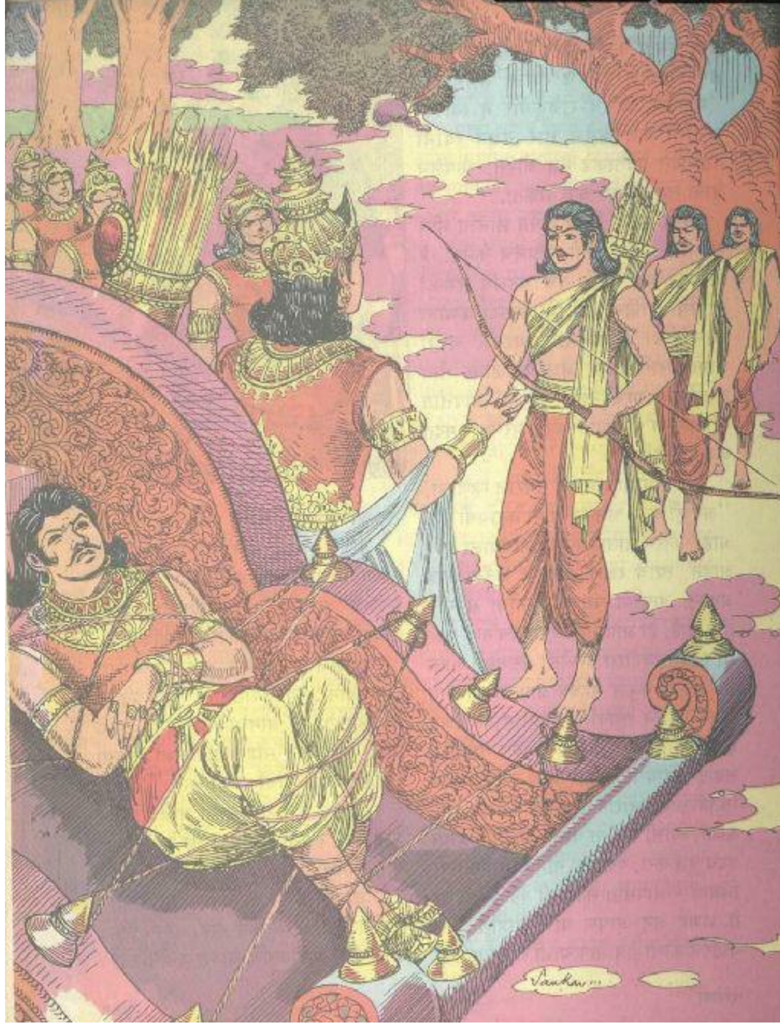
तर आपण एकूण एकशे पाच आहोत!''

आज्ञा पाळून कौरवपत्नींना सोडवून आणायचे त्या चौघांनी धर्मराजला वचन दिले. सर्वजण रथात बसून गंधर्व गेल्या दिशेने वेगाने निघाले. कौरव सैनिकांच्या जिवात जीव आला.

गंधर्वांजवळ जाअून अर्जुन म्हणाला, ''गन्धर्वांनो, ज्या दुर्योधनाला तुम्ही पकडून नेत आहात, तो आमचा भाअू आहे. तुम्ही त्याना ताबडतोब सोडून द्यावे अशी आमचा अग्रज धर्मराज याची इच्छा आहे.''

''आम्ही फक्त देवेन्द्राच्या आज्ञेचं पालन केलं आहे. त्याची आज्ञा पाळणं हे कर्तव्यच आहे आमचं.''

''बायकांना कैद करून नेणं शोभत नाही गंधर्वराजाला! ते अनुचित आहे. आमचं ऐका, अन् दुर्योधन आदि आणि त्यांच्या पत्नींना सोडून

द्या. तसं केलं नाहीत, तर आम्हाला तुमच्याशी लढावं लागेल. आमच्या लोकांना आम्ही नक्कीच सोडवून घेऊन जाऊ!'' अर्जुन बोलला.

परन्तु अर्जुनाचा हा प्रस्ताव व मानता गन्धर्व लढायला उद्युक्त झाले. दुर्योधन व त्याच्या भावांना जसे त्यांनी घेरून पकडले, त्याप्रमाणेच पांडवांनाही घेरून पकडायचा त्यांचा विचार होता. परन्तु त्यांची ही चाल पांडवांसमोर चालू शकली नाही. अर्जुनाने आपल्या बाणांनी गंधर्व सैनिकांना खूपच घायाळ केले. त्यांनी फेकलेली अस्त्रेही त्याने मधेच सहजपणे तोडून टाकली. युद्ध करता करताच चित्रसेन म्हणाला, ''अर्जुना, ओळखलं नाहीस तू मला? मी तुझा मित्र चित्रसेन! हा दुष्ट दुर्योधन तुम्हाला अन् द्रौपदीला आपलं वैभव दाखवून अपमानित करण्यासाठी घोषयात्रेचं निमित्त करून इथं आलेला आहे. त्याच्यावर यासाठीच रागावून देवेन्द्राने याला पकडून आणायची आम्हाला आज्ञा दिली आहे. आम्ही फक्त त्याची आज्ञा पाळत आहोत.''

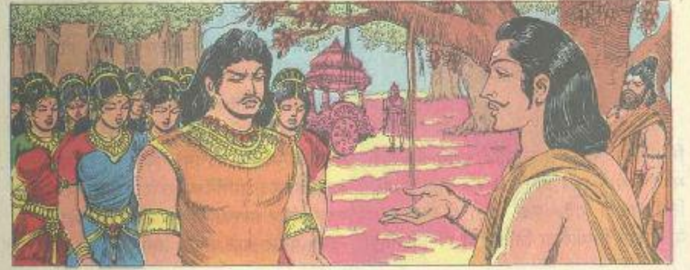
अर्जुन म्हणाला, ''हा दुष्ट असला तरी आमचा नातेवाईक आहे. याला सोडवून आणायची आमच्या अग्रज धर्मराजाची आम्हाला आज्ञा आहे. त्यांचं आज्ञापालन करणं हा आमचा धर्म आहे. तुम्ही स्वतः धर्मराजांना भेटून ते म्हणतील तसं केलंत, तर चांगलं होईल. तुमचा मित्र व शिष्य असल्यामुळे माझी तुम्हाला ही विनन्ती आहे.''

चित्रसेन पांडवांना बरोबर घेऊन आश्रमात गेला व घडलेले सर्व त्याने धर्मराजाला सविस्तर सांगितले. सर्व ऐकल्यावर धर्मराज म्हणाला, ''गन्धर्वराज, आपण दुर्योधनाला मारून टाकलेलं नाही, हे आमचे सौभाग्यच! आमचा वंश एका मोठ्या संकटातून वाचलाय यामुळे! आपणाला भेटून मला फार आनन्द झालाय. आपण कृपा करून दुर्योधन आदींना सोडून द्यावं!''

कौरवांना सोडून देऊन चित्रसेन आपल्या परिवारासह परत फिरला.

दुर्योधनाला जवळ बोलावून धर्मराज नंतर त्याला म्हणाला, ''बन्धो! भविष्यात पुन्हा असलं दुस्साहस करू नकोस. यापासून सुख नाही प्राप्त होणार! जे घडलं ते विसरून जा अन् स्त्रियांसह हस्तिनापुरला परत जा.''

क्रमशः

'चान्दोबा'च्या बातम्या

मदर थेरेसाचे पोस्टाचे तिकीट

मदर थेरेसांना १९७९ चे नोबेल शान्ति पारितोषिक मिळाले. भारत सरकारनेही सर्वात अुच्च असणारे 'भारतरत्न' पारितोषिक देअून त्यांचा सन्मान केला. यानन्तर आपल्या सरकारने प्रत्येक किंमतीचे डाक तिकीटही त्यांच्या सन्मानार्थ काढले. नोबेल पुरस्कार मिळाला, तेंव्हा स्वीडननेही त्यांच्या नावाने डाक तिकीट काढले होते. आता मध्य इटलीच्या संपूर्ण जगातल्या अत्यन्त प्राचीन अशा गणतन्त्राच्या नावाने प्रसिद्ध असणाऱ्या शानमरीनोने मदर थेरेसांच्या सन्मानार्थ 'युरोपा' नावाचे पोस्टाचे तिकीट काढले आहे. या तिकिटावर सुप्रसिद्ध

सिने अभिनेत्री गिना लोलोब्रिजिडाने काढलेले मदर थेरेसाचे चित्र अंकित केलेले असून त्यावर तिची सहीही आहे. 'मदर थेरेसा डी कलकत्ता' या नावाने निघालेल्या तिकिटाची किंमत आहे ७५० लिरा. १९७९ मधे अंतर्राष्ट्रीय आहार संस्थे कडून पुरस्कृत सिरिस पदकावरही एका बाजूला मदर थेरेसाचे चित्र अंकित केलेले आहे. 'सर्वांना आहार' हे ध्येय असणारांना हे पदक दिले जाते. हे पदक धारण करणारे लोक भुकेचा प्रश्न सोडवण्यासाठी कसून प्रयत्न करत असतात.

विद्यार्थ्यांची वाढलेली संख्या

कलकत्याची 'साअुथ पॉइंट हायस्कूल' ही शाळा चाळीस वर्षापेक्षा थोडी अधिक जुनी आहे. १९५४ मधे ती सुरू झाली तेंव्हा तिची विद्यार्थीसंख्या फक्त १७ इतकीच होती. पण आज तिथे १२,००० विद्यार्थी शिकत आहेत.

सिनेमाचे वेड

मुंबईतल्या एका मोठ्या हॉटेलातला स्वयंपाकी मिथुन देवांगण याने नुकताच एक लोकप्रिय हिन्दी सिनेमा एकाच थिएटरमधे लागोपाठ दोनशे वेळा पाहिला. याकरता त्याने किती खर्च केला माहीत आहे? पाच हजार रुपये! अजूनही जमेल तेंव्हा तो हा सिनेमा पहातो.

विलक्षण ख्रिसमस

पौर्णिमा आणि ख्रिसमस एकाच दिवशी आले, असे क्वचितच घडते. गेल्या डिसेंबरमधला ख्रिसमस असाच एक विलक्षण ख्रिसमस होता. गेल्या वीस शतकात असे ख्रिसमस केवळ सत्तर वेळाच आले. विसाव्या शतकात पाच वेळा, म्हणजे १९०१, १९२०, १९३१, १९७७ व १९९६ मधे ख्रिसमस व पौर्णिमा एकत्र आले. आता आणखी एकदा पौर्णिमेच्या रात्री ख्रिसमस साजरा करण्यासाठी आपल्याला एकोणीस वर्षे, म्हणजे २०१५ पर्यन्त वाट पहावी लागेल.

'चान्दोबा' पुरवणी - १००

आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

काजू

संपूर्ण जगात आज काजू व काजूच्या तेलाच्या व्यापारात भारत अग्रस्थानी आहे. नव्वद टक्के व्यापार आपल्या देशाच्या हातात आहे.

जवळजवळ चारशे वर्षांपूर्वी पोर्तुगीज ब्राझिलमधून आपल्या देशात काजू घेअून आले. दक्षिणेकडील प्रान्तात काजूची लागवड जास्त असली, तरी मुंबईपासून कन्याकुमारीपर्यंतच्या किनारपट्टीत काजूचे पीक जास्त येते. देशभराच्या अुत्पन्नात सत्तर टक्के अुत्पन्न तेथेच मिळते. जेथे जास्त अुष्णता किंवा जास्त थंडी नसेल अशा वातावरणात रेताड जमिनीत काजूचे अुत्पादन होअू शकते.

पंधरा मीटर अुंच वाढणारे हे दाट वृक्ष तीस-चाळीस वर्षे जगू शकतात. यांची पाने रुंद व जाड असतात. पिवळ्या व लाल रंगांची फळे डिसेंबर ते मार्च पर्यंत गुच्छांनी लटकतात. मार्चमधे ती पिकतात. फळे पिकायला साधारण ६०-७० दिवस लागतात. काजूचे बी फळाच्या बाहेर असणे हा वृक्षशास्त्रातला एक चमत्कार मानला जातो. बीजावर सर्व बाजूंनी जाड कवच असते. कोमल असताना त्याचा रंग हिरवा असतो. पण जसजसे ते पक्के होते, तसतसा त्याचा रंग अुदी होअू लागतो. काजूची पिकलेली फळेही लोक खातात. साधारणतः हे झाड एका ऋतून ३०-३५ किलोचे अुत्पन्न देते. काजू मधे लोह, ए व्हिटॅमिन आदि पोषक तत्वे भरपूर प्रमाणात असतात. काजू कच्चा किंवा भाजूनही खाल्ला जातो.

बंगालीत काजूला 'हिजली बादाम' हिन्दी-मराठी व गुजराथीत 'काजू', तमिळमधे 'मुन्द्री', तेलगूत 'जीडिमामिडी' व मल्याळीत 'काषुअंडी' म्हणतात.

काजूच्या कवचापासून काढले जाणारे तेल व्यापारी दृष्टीने फार मूल्यवान असते. काजूच्या लाकडाचा अुपयोग जहाज निर्मितीसाठी व पेट्या बनवण्यासाठी केला जातो.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनी

वालखिल्य

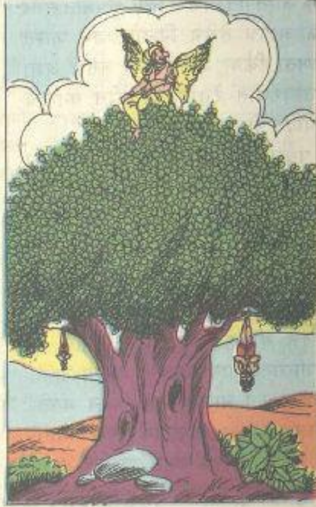
सप्तऋषींपैकी क्रत नावाच्या ऋषिचे वालखिल्य हे पुत्र होत. तपोबलाच्या प्राप्तीसाठी देहाचे प्रमाण, हा अडथळा नव्हे. अंगठ्या-एवढ्या आकाराच्या या देहधारींची संख्या वीस हजार आहे. हे सर्व मुनिकुमार एकाच वेळी झाडाच्या फान्दीला अुलटे लटकून तपस्या करत असत.

एकदा कश्यप प्रजापतीने यज्ञ करायचे ठरवले. तो यज्ञ सफल करण्यासाठी मुनी व इन्द्रादि देव तेथे आले व त्यांनी यथाशक्ती मदत केली. वालखिल्यही आपणाकडून होईल तितकी मदत करायला आले. यज्ञासाठी आवश्यक अशा वाळलेल्या समिधा व फुले गोळा करून ते घेअून आले. अंगुष्ठमात्र आकाराच्या या कुमारांना ते साहित्य आणताना खूप त्रास होत होता. ते पाहून इन्द्र खदखदून हसला. यामुळे वालखिल्यांना फार दुःख झाले. चिडून त्यांनी या गर्विष्ठ इन्द्राविरुद्ध आणखी एका इन्द्राचे सृजन करायचा संकल्प केला व त्यासाठी घोर तप आरंभले.

हे पाहून इन्द्र घाबरला. त्यांचे तप कसेही करून थांबवायची त्याने कश्यपांना विनन्ती केली. कश्यपाने इच्छा व्यक्त केल्यावर वालखिल्यांनी तपस्या थांबवली. परन्तु तोपर्यंत त्यांच्या तपस्येमुळे प्राप्त झालेले तपोबळ विनतापुत्र गरुडाने स्वीकृत केले.

पुढे गरुड जेंव्हा अमृत आणण्यासाठी स्वर्गात गेला, तेंव्हा इन्द्राने त्याला रोखण्याचा जबरदस्त प्रयत्न केला, परन्तु तो सफल झाला नाही. अशा प्रकारे इन्द्राला काही मर्यादेपर्यन्त पदच्युत करण्यात वालखिल्य सफल झाले.

एके दिवशी गरुड एका वृक्षावर अुतरला. त्याच वृक्षाच्या फांद्यांना लटकून वालखिल्य तपस्येत मग्न होते. गरुडाला ते माहीत नव्हते. फान्दी तुटली व त्याच क्षणी गरुडाच्या ही गोष्ट ध्यानात आली. वालखिल्य जमिनीवर पडण्यापूर्वीच भरारी मारून गरुडाने फांदी पकडली व ती घेअून तो आकाशात अुडत राहिला. शेवटी कश्यपाच्या आज्ञेवरून वाल्यखिल्यांचे तप भंग न करता ती फांदी गरुडाने मोठ्या सावधगिरीने गंधमादन पर्वतावर पोचवली.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. रशियावर तीनशे वर्षांपेक्षाही अधिक राज्य करणाऱ्या राजघराण्याचे नाव काय?
२. कोणत्या देशाची प्रजा शिंटो धर्माची अनुयायी आहे?
३. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या झेंड्यात कोणकोणते रंग आहेत?
४. देवमाशाच्या तोंडात किती दात असतात?
५. अधिकृत 'पवित्र बायबल' ग्रन्थ प्रथम कोणत्या वर्षी अुपयोगात आला?
६. डॅन्यूब नदी कोणत्या सागराला मिळते?
७. आपल्या देशातली सर्वात अधिक अुंचीवरील सडक कोणती?
८. पक्ष्यांना दात असतात का?
९. सप्तर्षींची नावे कोणती?
१०. आर्यभट्ट कोण होते? ते कशाबद्दल प्रसिद्ध आहेत?
११. भारतातील पहिली स्त्री-राज्यपाल कोण?
१२. भारताचे पहिले व्हाइसरॉय कोण?
१३. तिरुवल्लुवर रचित 'तिरुक्कुरळ' नावाच्या ग्रन्थाचे तीन भाग आहेत. ते कोणते?
१४. फ्रेंच राज्यक्रान्तीचे घोषवाक्य काय होते?
१५. विंबल्डनमधे पुरस्कार मिळवणाऱ्या पहिल्या स्त्री निग्रो खेळाडूचे नाव काय?

अुत्तरे

१. रोमनोव्ह.
२. जपान.
३. निळा व पांढरा.
४. २००
५. १६११
६. काळा समुद्र
७. जम्मू-काश्मीरच्या लेहपासून नेब्रा दरीपर्यन्तचा रस्ता. समुद्रसपाटीपासून हा १८,३०० फूट अुंचीवर आहे.
८. नसतात.
९. अत्री, अंगीरस, क्रत, मरीचि, पुलह, पुलस्त्य व वसिष्ठ.
१०. आर्यभट्ट हे चन्द्रगुप्त विक्रमादित्यच्या काळचे सुप्रसिद्ध गणिती व खगोलशास्त्रज्ञ होते. त्यांनी 'शून्य' या आकड्याचे महत्व दाखवले व बीजगणित विषयाची स्थापना केली.
११. सरोजिनी नायडू, अुत्तरप्रदेश
१२. लॉर्ड कॅनिंग.
१३. धर्म, अर्थ, काम.
१४. स्वेच्छा, समानता व भ्रातृभाव.
१५. अमेरिकेची अल्थिया गिब्सन. हिने विम्बल्डन सिंगल्स चे पद १९५६ व १९५७ मधे मिळवले.

मान्त्रिक महंकाली

भरतपुरमधे मालती नावाची एक बाई रहात असे. तिचा नवरा एक सामान्य शेतकरी होता. तीन मुलं होती तिला. नवऱ्याला ती परमेश्वर मानी आणि सासू-सासऱ्यांची मनापासून सेवा करी. कसलीही काळजी नसल्याने आरामात दिवस जात होते तिचे.

एकदा अचानक मालती आजारी पडली. अुपास हाच सर्वोत्तम अुपाय मानून घरच्यांनी तिला पलंगावर झोपवून ठेवले पण त्यामुळे ती खूपच अशक्त झाली, तिच्या प्रकृतीत सुधारणा होईना. जवळच्या गावातल्या गंगाराम वैद्याला बोलावण्यात आले. त्याच्या काढ्यांनी किंवा गोळ्यांनीही काही फरक पडला नाही.

अशा स्थितीत न बोलावताच एकदा महंकाली नावाचा मान्त्रिक तिथे आला. काहीवेळ मालतीकडे एकटक पाहून तो तिच्या नवऱ्याला म्हणाला, ''तुझ्या बायकोला भुतानं झपाटलं आहे. ही पिशाचीण दुसऱ्या कुठल्या गावची नसून आपल्या गावची सखूच आहे ! हा कसला रोगबीग नसल्यानं औषधांचा काहीच अुपयोग होणार नाही हिला !''

सखूचं नाव घेतल्याबरोबर तिथे हजर असणाऱ्या सर्वांसह मालतीच्या नवऱ्याचाही भयानं थरकाप झाला ! ही सखू सहा महिन्यांपूर्वी रात्रीच्या अंधारात तलावावर पाणी आणायला गेली होती अन् नन्तर ती परत आलीच नाही. सकाळी तलावात तरंगत असलेलं तिचं प्रेत सर्वांना दिसलं ! गावच्या काही लोकांनी 'ही आत्महत्त्या आहे' असं म्हटलं, तर काहीजण म्हणाले की, 'ती शेवाळावरून घसरून पाण्यात बुडाली असावी.'

मालतीचा नवरा थरथरत म्हणाला, ''म्हणजे काय सखू भूत बनली ?''

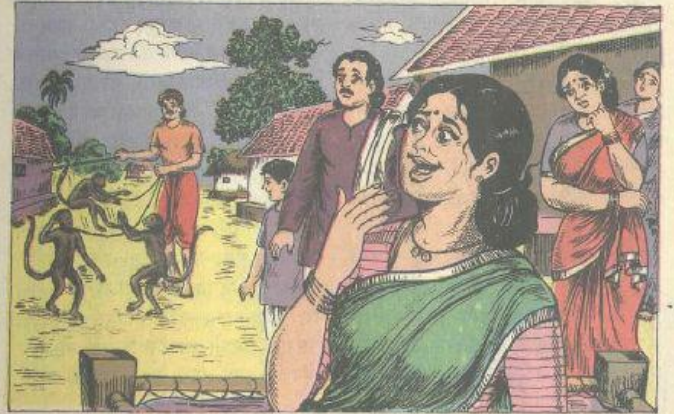
''मग काय करील ती ? शास्त्रात लिहिलेलंच आहे की, पूर्वेकडे असणाऱ्या तलावात बुडून मरणारांच नक्कीच भूत बनतं.'' असे बोलून महंकाली वळूनही न पहाता तियून भराभरा चालता झाला.

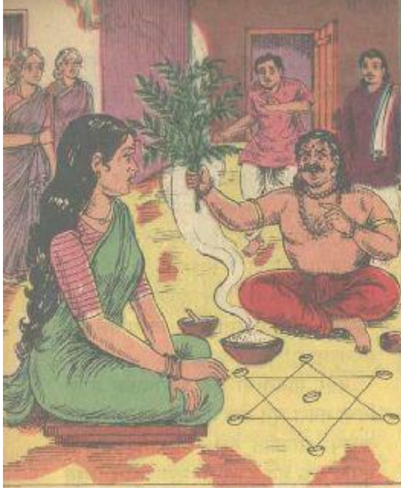
मान्त्रिकाने 'मालतीला भुतानं पछाडलं आहे' असं म्हटल्यापासून सर्वांना तिच्यात तशीच लक्षणं दिसू लागली.

हे सर्व ऐकल्यानन्तर गावचा एक मास्तर रमानाथ याने मालतीच्या नवऱ्याला सल्ला दिला, ''भूत अन् वैद्यांच्या विचित्र गोष्टींवर विश्वास नका ठेवू ! त्यात खरं असं काहीच नसतं ! तिला तीन्ही वेळा नीट जेवाखायला घाला अन् पहा-थोड्याच दिवसात हिंडूफिरू लागेल ती !''

पण हा सल्ला कोणालाच पटला नाही. एका नातेवाइकाने सांगितले, ''आंजनेयाचं नाव घेतलं की पिशाचीण कित्येक कोस दूर पळून जाईल. मग एका दिवशी रात्री घरासमोर कठपुतळ्यांचा खेळ करवला गेला. तो रामायणावर आधारित होता. थोडा वेळ खेळ पाहिल्यानंतर आंजनेयाचा भाग सुरू होण्यापूर्वीच मालती घरात निघून गेली. दुसऱ्या दिवशी एक डोंबाऱ्याला बोलावण्यात आले. त्यानं आपली माकडं तीन तास नाचवली. आजारी मालती त्यांचा खेळ पहात खूप हसली. तिचं हसणं पाहून लोक म्हणाले, ''ही मालती नव्हे, तिच्यातलं भूत हसतं आहे !''

नंतर मालतीचा एक शुभचिंतक आणि तिचा नवरा असे दोघं महंकाळीला भेटायला त्याच्या झोपडीत गेले. 'मालतीवर कोणी अुपाय करू शकेल तर तो महंकालीच' असा त्यांना विश्वास वाटत होता. त्यांना पहाताच महंकाली म्हणाला, ''एक ना एक दिवस तुम्ही माझ्याकडे येणार, हे माहीत होतं मला!

तुम्ही आला नसता, तर आता मीच येणार होतो. इतका मोठा मी मान्त्रिक गावात असून अगदी डोळ्यासमोर पिशाच्च कोणाला सतावत असेल, तर यापेक्षा मला अधिक अपमानकारक ते दुसरं काय ?''

''काली, बाहुल्यांच्या खेळात हनुमानाला भिऊन माझी बायको पळून गेली नाही.'' मालतीच्या नवऱ्यांने काळजी व्यक्त केली.

''इतक्या लहान बाबतीत हनुमानाचं नाव घेणं बरं नव्हे. तो पिशाच्चांवर आपल्या शक्तीचा प्रयोग करतो, आपली शेपूट वळवून त्यांना दूर पळवतो. पण आपल्या गावच्या डाकीण सखूवर तसा प्रयोग कसा करील ? तुमच्या अज्ञानाची तर हद्दच !'' असे म्हणून खांद्यांवर एक थैली लटकावून महंकाली त्यांच्या मागोमाग चालू लागला.

घरी पोचताच मान्त्रिक जोरजोरात मन्त्र पढू लागला. थैलीतून त्यानं हळद, कुंकू आणि लिंबं काढली, जमिनीवर कसलीशी रांगोळी काढली, पाट मांडून त्यावर मालतीला बसवले, अन् नन्तर लोकांना अनाकलनीय असे कसलेसे मन्त्र म्हणू लागला. लिंब कापून त्याची छकलं मालतीच्या डोक्यावरून त्यानं इकडे-तिकडे फेकली आणि निंबाच्या डहाळ्या घेऊन तो मालतीच्या डोक्यावर आणि पाठीवर मारू लागला.

आपल्या ताईच्या तब्येतीची खबर मिळून शहरात शिकणारा मालतीचा भाऊ अर्जुन नेमका त्याच वेळी तिला भेटायला आला आणि हे सारे कांड पाहून 'थांबा, थांबा' असे ओरडू लागला.

अर्जुनच्या ओरड्यानं घाबरलेल्या महंकालीनं निंबाच्या डहाळ्या खाली टाकल्या अन् त्याच्याकडे गुरकावून पहात म्हणाला, ''शहरचं शिक्षण तरुणांना बिघडवतं, याचंच हे अुदाहरण ! ठीक आहे, मी पुन्हा अुद्या याच वेळी येईन'' नंतर मालतीच्या नवऱ्याला तो म्हणाला, ''उद्या दक्षिणा पाठवताना अगदी काळी-कुळकुळीत कोंबडी पाठवायला विसरू नकोस. एकही पीस कुठे पांढर नसलं पाहिजे.'' थैली खांद्यावर टाकून तो निघून गेला. तो गेल्यावर अर्जुनने सारी हकिकत मेहुण्याला नीट विचारून घेतली. गावातली सखू भूत बनून मालतीला सतावत असल्याची गोष्ट गावकऱ्यांनी त्याला सांगितली. त्या रात्री महंकाली पुन्हा आला. त्याने आपल्याबरोबर कडुनिंबाच्या मोठाल्या डहाळ्याही आणल्या होत्या. आल्याबरोबर थैलीतलं सगळं साहित्य जमिनीवर ओतत तो जोराने म्हणू लागला, ''सखूताई ये ! राख बनलेली सखू, निघून जा इथून ! माझी लाडकी सखू, मालतीला सोडून दे बाई !'' असे बोलत तो मालतीला डहाळ्यांनी मारतही होता.

दुसऱ्याच क्षणी अर्जुनाने वेगाने तेथे प्रवेश केला. त्याच्या दोन्ही हातात चिंचेचे मोठे फोक होते. तो अुड्या मारत म्हणाला, ''अरे काली, तू ज्या भूत-पिशाच्यांना बोलवत आहेस, त्यातलं नव्हे मी ! मी आहे अम्बा ! सखू माझी बहीण आहे. ती तलावात बुडत असताना तू मजेत पहातं होतास, ते पाहिलंय मी ! सखू आता तुझ्या झोपडीला आग लावायला गेलीय. पहाटेचा तारा निघायच्या आधी तू गाव सोडून पळाला नाहीस, तर या चिंचेच्या जळत्या लाकडांनी तुला भाजून खाऊन टाकीन बघ !''

अर्जुनचं हे बोलणं ऐकून महंकाली थरथर कापू लागला आणि दाराकडे सरकत म्हणू लागला, ''नमस्कार अंबे, नमस्कार ! माफ कर मला !'' अन् तो बाहेर पळत सुटला !

त्याला थांबवून चिंचेच्या फोकांनी अर्जुननं चांगलं बडवलं, अन् पाठलाग करून त्याला पळवून लावलं.

तिथे हजर असणारांना आश्चर्य वाटलं. त्यांना हा प्रकार समजेचना ! दमलेल्या अर्जुननं परत येऊन पाणी प्यायलं आणि तो आपल्या ताईजवळ बसला. त्याच्या मेहुण्यानं विचारलं, ''अरे अर्जुन, सखूबरोबर तिची बहीण अंबाही भूत बनली की काय ? तिनं तुला का झपाटलं सांग बरं ?''

''दाजीबा ! विश्वास ठेवणारे मूर्ख असतील ना, तर मेलेले सर्वजण भुतंच बनतात. घरातलं इतकं सारं काम माझ्या ताईला निभेनासं झालं. शिवाय नीट आहार न घेतल्यानं ती आजारी पडली. अशक्तपणानं रोग झाला तिला. आपल्या थोरल्याचं लग्न करून घरात मदतीला सून आणा आता. ती पाहील सारी कामं. मी ताईला अुद्याच शहरात घेऊन जातो. चांगले वैद्य आहेत तिथे. एका महिन्यात टुणटुणीत होऊन येईल ती इथे परत !''

''हं ! तू अन् तुझी ताई ! करा हवं ते आता !'' प्रेमानं मालतीचा नवरा म्हणाला.

प्रगल्भशास्त्रीचे पंचांग

खूप जुनी गोष्ट जमीनदार भूपती राय बहादुरने आपल्या पुत्राच्या राज्याभिषेकाची घोषणा केली. हा अुत्सव चार दिवस चालला. भेटी मिळवण्याच्या आशेने कित्येक कवि, पंडीत, पुरोहित, कलाकार इ. सहकुटुम्ब तेथे आले.

जमीनदाराने त्यांच्या-त्यांच्या योग्यतेप्रमाणे व प्रसिद्धीप्रमाणे एक यादी बनवली व कोणालाही न सोडता सर्वांचा योग्य प्रकारे आदर-सत्कार केला. परन्तु पुरोहितांची यादी प्रसिद्ध झाल्यावर पवनपुरच्या प्रगल्भशास्त्रीला असे वाटले की, आपले नाव यादीत दाखल केलेच गेले नसावे, आपल्याला वास्तविक खूपच पुरस्कार मिळायला हवेत! मनातल्या मनात त्याला याचा राग येअू लागला.

त्याचे नाव घोषित झाले, तेंव्हा युवराजाजवळ जाअून त्याने मिळणारी चार रुपये दक्षिणा हाती घेतली व युवराजाला म्हटले, "महाराज, आपण मला काही भेट द्यावी, म्हणून काही मी इथे चार दिवस वाट पहात राहिलेलो नाही! आपल्याच गावात पंचांग घेअून तिथी, वार, नक्षत्रं सांगत फिरलो, तर मला यापेक्षाही अधिक दक्षिणा मिळेल. वाईट वाटून घेअू नका, पण आपल्याच एका गावचा पुरोहित म्हणून आपण जी दक्षिणा दिलीत, ती मी आपणालाच भेट म्हणून देत आहे. - शतायु व्हा!" आशिर्वाद देत त्याने रक्कम युवराजाच्या हातावर ठेवली!

तेथे हजर असणाऱ्या सर्वांना प्रगल्भ-शास्त्रीच्या गर्वाचा राग आला. परन्तु जमीनदार शान्तपणे म्हणाला, "जमीनदार हा नदीसारखा असतो. नदी ज्याप्रमाणे प्रत्येकाला त्याने आणलेल्या पात्राच्या प्रमाणात पाणी देते, त्याप्रमाणेच आम्ही ऐकलेल्या प्रत्येकाच्या योग्यतेच्या आधारे दक्षिणा दिली. आपणाला याहून मोठी भेट मिळायला हवी असा दावा असेल तर तो व्यक्त करायची ही पद्धत नव्हे. पाणी कमी समजून ते कोणी परत नदीत ओतले, तर नदीचं काय नुकसान? काही असो, पण आपली ही वर्तणूक अत्यंत अनुचित व अक्षम्य आहे."

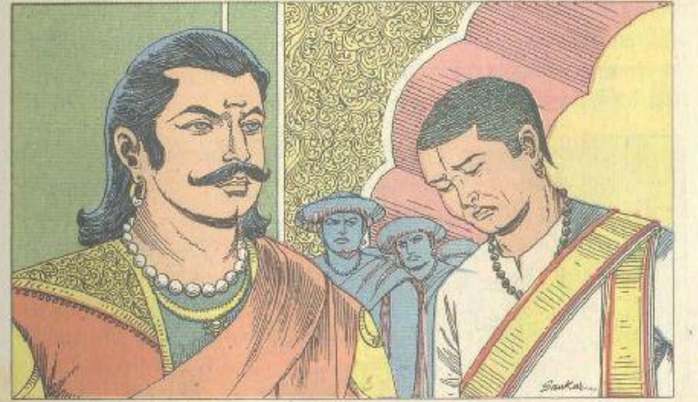
आता प्रगल्भशास्त्री लज्जित झाला व सर्वांसमक्ष त्याने क्षमा मागितली. जमीनदारानेही त्याची परीक्षा घेअून, योग्य ठरवून त्याचा अुचित आदर-सत्कार केला. राज्याभिषेक समारंभ संपल्यावर शास्त्री पवनपुरला परतला.

गर्विष्ठ शास्त्रीबुवांनी चूक केली असली, तरी युवराजाला दक्षिणा परत करून त्याने मोठेच साहस केले याचे सर्वांना कौतुक वाटले. सर्वजण त्याची प्रशंसा करू लागले. तो गावचा एक प्रमुख व्यक्ति मानला जाअू लागला. पण त्यामुळे त्याचा गर्व अधिकच वाढला व जमीनदाराचा धिक्कार करून त्याच्याकडून आदरसत्कार करून घेअून आपण कृतकृत्य झालो असे तो मानू लागला.

त्या दिवसापासून गरीब-श्रीमंत फरक न करता सर्वांकडून सारखीच दक्षिणा घेअू लागला. लग्न असो वा कुठले व्रत असो, जास्त रक्कम अुपटू लागला. आपण पुरोहित असून आपल्या काही मर्यादा आहेत, हे ही तो विसरला.

अशातच पवनपुरमधल्याच कवि आनन्दच्या पित्याचे देहावसान झाले. आनन्द जमीनदाराचा दरबारी कवि असल्याने अकराव्या दिवसाच्या कर्मकांडासाठी स्वतः जमीनदार तेथे आला.

कार्य समाप्तीनंतर आनन्दच्या चिंताग्रस्त चेहऱ्याकडे पहात तो म्हणाला, "पंडीत

आहात आपण. ज्ञानी आहात! पित्याचा अभाव भरून येणार नाही. तरीही आपण इतकं दुःखी होणं बरं नव्हे!" आनन्द यावर म्हणाला, "प्रभु, माझ्या पित्यानं मोठ्या कष्टानं हे घर अुभं केलं; म्हणूनच मी त्यांना इथेच अखेर पर्यन्त ठेवून सेवा केली. पण त्यांच्या मृत्युसमयी नक्षत्र चांगले नसल्याने शास्त्री बुवांचं म्हणणं असं की, चार महिने आम्ही या घरात राहू नये. 'जे घर कष्टानं बांधलं त्यात या बऱ्यावाईट नक्षत्रांच्या प्रभावामुळे मरायचाही माणसाला हक्क नसावा' या विचारानं चिंतित आहे मी."

प्रेमाने त्याच्याकडे पाहून जमीनदाराने प्रगल्भशास्त्री व गावच्या काही प्रमुखांची एकत्र सभा बोलावली. तो म्हणाला, "मला तुम्हा लोकांची मदत हवीय. वास्तुशास्त्राच्या दृष्टीनं आनन्दचं घर ठीकच आहे. मला काही दिवस इथे रहायचंय. इथे येअून मला मन:शान्ती मिळालीय. माझ्यातली अशांती अन् अतृप्ती नाहीशी झालीय." नंतर तो शास्त्रीबुवांना म्हणाला, "आपण आनन्दला इथं रहायला मनाई केल्याचं ऐकलंय. याला काही वैकल्पिक अुपाय असेल तर सांगा ना!"

प्रगल्भशास्त्री बोलला, "शास्त्र, आचार आणि संप्रदाय आदिचे मूलकारक अपस्तंभ मुनी आहेत. 'देशकाल स्थितीप्रमाणे या सर्वात आपण बदल करू शकतो' हे त्यांचे म्हणणे आम्हाला मान्य आहे. कवि आनन्दने अुदकशांत केली, तर घराचा दोष नाहीसा होईल अन् ते रहाण्यायोग्य बनेल."

हसत-हसत त्याच्याकडे पाहून जमीनदाराने त्याच्याकरवीच अुदकशान्त केली व परतण्यापूर्वी तो प्रगल्भशास्त्रीला म्हणाला, "आपल्या रीतीरिवाजात काही अनागरीक अन् आजच्या काळाच्या पद्धतीविरुद्ध असेल, तर त्यातून सुटका होईल अशा मार्गाचा आपल्या पंचांगात प्रवेश करा, त्याचं स्पष्टीकरणही द्या. तसं केलंत, तर मी आपला मोठ्या प्रमाणावर सत्कार करून पुरस्कार देईन."

अशा प्रकारे कवि आनन्दला घर सोडावे लागले नाही. प्रगल्भशास्त्रीने अन्य पंडितां-बरोबर दीर्घ चर्चा करून शुभ-अशुभ कार्यामधे सोप्या परिवर्तनाला आपल्या पंचांगात स्थान दिले. जमीनदारानेही आपल्या म्हणण्याप्रमाणे त्याचा अुत्तम सत्कार केला.

समस्या

भूपेन्द्र कुबेरपुरचा मोठा प्रसिद्ध कापड-व्यापारी होता. त्याची पत्नी विमला खऱ्या अर्थानि धर्मपत्नी होती. त्यांची मुलगी लक्ष्मी हिचा विवाह शेजारगावचा धान्य-व्यापारी सीताराम याच्या मुलाशी मोठ्या थाटामाटाने साजरा झाला.

या विवाहानन्तर भूपेन्द्रने व्यापार आपला पुत्र राधेश्याम याच्या हवाली केला. लक्ष्मीही आपल्या सासरी सुखाने नान्दू लागली. राधेश्याम व्यापारात लक्ष केन्द्रित करून तो यशस्वीपणे चालवू लागला. अशा प्रकारे भूपेन्द्र आपल्या जबाबदारीतून मुक्त झाला, आयुष्यात यशस्वी झाला.

भूपेन्द्र अशाप्रकारे निश्चिंत झाला होता. आता त्याने आरामात हातावर हात ठेवून जगायला हवे होते. पण तो अुलट दुःखी होता. चिंताग्रस्त अवस्थेत तो एका खोलीत बसून राहू लागला.

हळूहळू त्याची भूक मन्दावली. तो वेळेवर जेवेनासा झाला. रात्री न झोपता तो काहीबाही बडबडत राही. बायको किंवा मुलगा त्याच्याशी काही बोलू लागले तर तो त्यांच्यावर चिडे. त्याची अवस्था पाहून विमला घाबरून गेली. बोलावलेल्या सर्व वैद्यांनी त्याला तपासून त्याला कसलाही रोग वगैरे नसल्याची ग्वाही दिली. त्याला एकाद्या भुताने पछाडले असावे अशा शंकेने विमलाने मांत्रिकही बोलावले. त्यांनी मंत्र-तंत्र करून त्याला ताईत, गंडेदोरे इ. बांधले. पण काहीच फायदा होईना.

आपल्या तीर्थयात्रा अुरकून भूपेन्द्रचा व्याही रतन हा एकदा सहज त्याला भेटायला आला. त्याला पहाताच विमला रडत म्हणाली, "पहाना, हल्ली तुमच्या व्याह्यांची तब्येत पार बिघडून गेली आहे. मला तर ते जुने दिवसच बरे होते असं वाटू लागलंय.

केसकर

आम्ही या गावात नव्यानं आलो, तेंव्हा ते कापडाचे तागे डोक्यावर घेऊन रस्तोरस्ती फिरुन कापड विकत असत. एका लहानशा घरात आम्ही भाड्याने रहात असू. मिळकत कमी पडली तरी आम्ही संतुष्ट असू. पुढे भाग्यानं हात दिला. कापडाचं दुकान अुघडलं त्यांनी. खूप कमाई केली. आता मुलानं व्यापार संभाळलाय अन् चांगली प्रगतीही केलीय. मुलगी तुमच्याकडे सुखी आहे. खरं तर आता कसली समस्याच नाहीय त्यांच्यापुढे! कसली कमतरता नाहीय.'' अशा प्रकारे विमलाने सारी परिस्थिती व्याह्यांना स्पष्ट सांगितली.

रतननेही विहिणीचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकून म्हटले, ''तुम्ही चिन्ता नका करू. धीर सोडू नका. सध्या तुमचं ग्रहमानच ठीक नसावं. पण माझी खात्री आहे की लवकरच सर्व काही ठीक होईल.'' नंतर भूपेन्द्रशी थोडे बोलून तो आपल्या गावी निघून गेला.

यानंतर पंधरा दिवसही लोटले नाहीत; तोच एक दिवस आपली मुलगी लक्ष्मी, रडत रडत माहेरघरी प्रवेश करत असलेली विमलाला दिसली.

पट्कन पुढे होत, ''काय झालं बाळा? काही न कळवताच अचानक आलीस? काय झालं सांग तर खरं? आपलं सासर सोडण्या सारखी काय चूक घडली तुझ्या हातून?'' असे विचारत आईने लेकीला जवळ घेतले.

''काय सांगू आई! तुझ्या जावयाला व्यापारात मोठी खोट बसली! कर्जदारांच्या दबावामुळे घरातून निघून जाअून ते बैरागी बनलेत! परत कधी घरी येणार नाही, असं लिहून ठेअून निघून गेले ते.'' असे सांगत लक्ष्मी स्फुंदून रडू लागली.

खोलीत बसलेल्या भूपेन्द्रने हा सगळा संवाद अैकला आणि रागाने भरकन् बाहेर येअून तो गरजू लागला, ''तुझा सासरा काय हातावर हात ठेवून बसून राह्यलाय की काय? तो काय म्हणतोय शेवटी?''

''काय सांगू बाबा तुम्हाला तरी? ते म्हणतायत की, मी तुझ्या बापाला तोंड दाखवायच्या लायकीचा राहिलो नाही! त्या दिवसापासून आपल्या खोलीत तोंड लपवून बसलेत ते! बाहेरच येत नाहीत.'' असे सांगत ती जास्तच रडू लागली.

''रडू नको लक्ष्मी! घरात जा, तुझ्या नवऱ्याला धुंडून आणायचं माझ्याकडे लागलं!'' असे म्हणून भाड्याची गाडी घेऊन भूपेन्द्र व्याह्याच्या गावी जायला निघाला.

रतनच्या घरी पोचताच त्याचे नाव घेऊन भूपेन्द्र ओरडू लागला. खोली-बाहेर आलेल्या व्याह्याकडे तो पहातच राहिला. ''लक्ष्मीनं सांगितली सारी करतूत तुमची! पुढे जे करायला हवं, ते विसरुन कांबळं ओढून नुसते पडून काय रहाता खोलीत? अशानं काम होईल का? चला दोघं मिळून शोधूया त्याला!'' असे म्हणून रतनला बरोबर घेऊन तो जावयाच्या शोधाला निघाला.

जवळपासच्या गावांतून जितके आश्रम, मठ वगैरे होते, तितक्या सगळीकडे त्यांनी शोध घेतला. शेवटी बैरागी बनलेला जावई त्याला एका मठात सापडला.

रतन आपल्या मुलाला काही बोलणार, इतक्यात मधे दखल देत भूपेन्द्र जावयाला म्हणाला, ''आश्रम, मठ या जागा भक्त लोकांसाठी असतात; व्यापारात सर्वस्व गमावलेल्यांसाठी नव्हेत! व्यापारात नफा-नुकसान होणं नैसर्गिकच असतं; म्हणून काय कोणी घरदार, बायको सर्व सोडून पळून जातं? पुन्हा धान्य खरीदून व्यापार सुरू करा. जे धन पाहिजे, ते देतो मी! कर्ज समजा हवं तर!'' असे समजावून त्या बापलेकांना भूपेन्द्र आपल्या घरी घेऊन आला.

बैराग्याच्या वेषात का होईना, पण परत आलेल्या आपल्या नवऱ्याला पाहून लक्ष्मी फारच खूश झाली. भूपेन्द्रने जावई व मुलीला नवीन वस्त्रे दिली अन् रतनच्या हातावर रोख पंचवीस हजार ठेवत तो म्हणाला, ''व्याहीबुवा, हे धन घेऊन आपल्या मुलाला पुन्हा व्यापार सुरू करून द्या. तुम्हीही गप्प राहू नका. माझ्या जावयाला मार्गदर्शन करत रहा. त्याला एक यशस्वी व्यापारी बनवा. अजून तो कच्चा आहे व्यापारात असं वाटतंय मला.''

हसत हसत रक्कम भूपेन्द्रला परत करत रतन म्हणाला, ''माझ्या मुलाचं व्यापारात नुकसान वगैरे मुळीच झालेलं नाहीय. तुम्ही मुलाला व्यापार सोपवल्यानंतर चिंतेत दिसू लागलात, शब्दाशब्दावर चिडू लागलात. तुमची बायको बिचारी घाबरून गेली. तुमच्यात बदल घडवून आणण्यासाठी आम्ही तिघांनी मिळून हे नाटक केलं आणि त्यात यशस्वीही झालो बघा!''

